

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Prezentace funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích českého jazyka

Presentation of Functional Art Style in Textbooks of Czech for Secondary Schools

Magisterská diplomová práce

Bc. MILAN MAŠÁT

Česká filologie jednooborová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Božena Bednaříková, Dr.

OLOMOUC 2016

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně, výhradně s použitím literatury uvedené v seznamu použité literatury.

V Olomouci 12. dubna 2016

Milan Mašát

Rád bych poděkoval vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Boženě Bednaříkové, Dr., za ochotu, trpělivost, pomoc a vstřícný přístup při psaní práce.

Obsah

Úvod	7
1 Teoretické ukotvení diplomové práce.....	10
1.1 <i>Stylistika jako věda</i>	13
1.2 <i>Teorie funkčních stylů</i>	14
1.2.1 Problematika funkčních stylů	20
1.2.2 Přehled funkčních stylů (tabulka).....	22
1.3 <i>Funkční styl umělecký</i>	23
1.3.1 Stylová vrstva umělecká	26
1.3.3 Žánrová diferenciacie a kompozice uměleckých textů	30
1.3.4 Teorie funkčního uměleckého stylu.....	30
2 Teorie slohového vyučování.....	32
2.1 <i>Slohové vyučování dle Evy Minářové</i>	34
3 Prezentace funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích	35
3.1 <i>Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy (1972)</i>	37
3.1.1 O slohu obecně.....	38
3.1.2 Funkční styly.....	39
3.1.3 Funkční umělecký styl.....	40
3.1.4 Teorie slohového vyučování versus Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy	41
3.1.5 Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí	43
3.2 <i>Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol (1998)</i>	45
3.2.1 Sloh (stylistika) jazykových projevů	45

3. 2. 2	Jazykové styly podle funkce (funkční styly)	47
3. 2. 3	Umělecký funkční styl	48
3. 2. 4	Teorie slohového vyučování vs. Český jazyk pro I. - IV. ročník středních škol	50
3. 2. 5	Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí	51
3. 3	<i>Komunikace a sloh (2009)</i>	53
3. 3. 1	Stylistika	53
3. 3. 2	Slohové rozvrstvení jazykových prostředků	54
3. 3. 3	Funkční styly	56
3. 3. 4	Umělecký funkční styl	57
3. 3. 5	Komunikace a sloh (2009) vs. teorie slohového vyučování	60
3. 3. 6	Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí	61
3. 4	<i>Komunikace v českém jazyce pro střední školy (2013)</i>	63
3. 4. 1	Stylistika	63
3. 4. 2	Funkční styly	64
3. 4. 3	Funkční styl umělecký	65
3. 4. 4	Komunikace v českém jazyce pro střední školy (2013) vs. teorie slohového vyučování	67
3. 4. 5	Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí	68
	Závěr	70

Anotace

Summary

Seznam použité literatury

Učebnice a metodické příručky

Odborná literatura

Úvod

Hlavním cílem diplomové práce s názvem *Prezentace funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích českého jazyka* je představit zobrazení funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích a posoudit, jak jsou v nich reflektovány (soudobé) lingvistické a pedagogicko-psychologické poznatky týkající se jak samotné prezentace funkčního uměleckého stylu, tak vyučování slohu *sensu stricto*. Práce se snaží komparovat vybrané středoškolské učebnice s teorií stylistiky v českém lingvistickém prostředí s důrazem na didaktickou transformaci učiva v jednotlivých příručkách. V souvislosti s didaktickou transformací je přihlíženo k určení učebnic¹ různým oborům vzdělávání. Druhou linií srovnávání je komparace středoškolských učebnic mezi sebou a snaha vymezit stěžejní pozitivní i negativní body ve struktuře výkladu definovaného okruhu stylistické problematiky. V jednotlivých analýzách se zároveň usiluje o přiřazení didaktického výkladu k teoretickému lingvistickému ukotvení. Jak už z výše uvedeného vyplývá, diplomová práce se pohybuje na rozhraní mezi lingvistikou a didaktikou², přičemž se snaží skloubit oba obory ve výslednou didakticko-lingvistickou podobu³.

Práce je rozdělena do dvou částí. První, teoretická část představuje hlavní pojmy stylistiky, se kterými operuje v kontextu funkčních stylů. Krom základního pojmosloví stylistiky první část diplomové práce přibližuje teorii funkčních stylů, respektive teorii funkčního uměleckého stylu.

Kapitola věnující se funkčnímu uměleckému stylu tvoří druhý úsek teoretické části diplomové práce. Seznámení se s funkčním uměleckým stylem je obšírné, od jeho ukotvení v kontextu funkčních stylů až po výrazové a jazykové prostředky, jež jsou pro umělecký funkční styl typické.

Druhá část diplomové práce se věnuje samotné prezentaci funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích českého jazyka. Práce se učebnicemi zabývá

---

¹ I implicitnímu.

² Zejména z důvodu analýzy středoškolských učebnic jakožto základních učebních pomůcek.

³ Existuje předmět, který se nazývá lingvodidaktika a v jehož zájmu se nachází problematika obsahu a procesu vyučování a učení žáků v rámci lingvistiky. Viz například *Cizí jazyky ve škole = Fremde Sprachen = Foreign Language = Langues étrangères = Inostrannyje jazyki v škole: Časopis pro teorii a praxi vyučování cizím jazykům (kromě ruštiny), zejména angličtině, němčině, francouzštině, španělštině a latině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957-1990. ISSN 0009-8205.

podle roku jejich vydání, postupuje se chronologicky. V rámci rozebírání učebnic je akcentována část, která je určena probírání uměleckého stylu (a to jak v rámci stylistiky, tak v rámci celé učebnice) a také způsobu prezentace uměleckého stylu. Zde je nápomocna první část práce, která slouží jako etalon pro srovnání vědeckých poznatků týkajících se funkčních stylů, v užším slova smyslu funkčnímu uměleckému stylu. Předpokladem pro tuto část je teze, že didaktická rekonstrukce předpokládá transformaci učiva na úroveň žáků při zachování vědeckých poznatků⁴.

Rozbory jsou podrobné, a to zejména díky míře citací ze středoškolských příruček. Domnívám se, že takto zvolená metoda analýzy dokreslí strukturu a hloubku slohového výkladu týkajícího se zvoleného tématu.

Učebnice jsou analyzovány dle data jejich vydání. Náhodně byla vybrána jedna učebnice vydaná před rokem 1989, další tituly jsou *polistopadové*. Učebnice *předlistopadová* slouží k názorné demonstraci rozdílů v pojmání výkladu o uměleckém funkčním stylu v učebnicích *předrevolučních* a *porevolučních* a také k diferencím v celkové struktuře a grafické úpravě těchto učebních pomůcek. Učebnice byly vybírány náhodně výhradně s pomocí seznamu učebnic uvedených na webových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy⁵. Tímto se zároveň zúžil okruh učebnic pouze na tituly, které disponují doložkou MŠMT⁶. Jediným kritériem, které bylo stanoveno, je vydání učebnic od devadesátých let až po současnost.

Vlastní analytická metoda byla přizpůsobena⁷ výkladu v jednotlivých učebnicích, proto mohou vznikat nuance v řazení teoretické části a praktické části. Rozdíly mohou vznikat buď jiným řazením výkladu v učebnicích, než jaký byl použit v teoretické části diplomové práce, nebo absencí poznámek o některém z teoreticky uvedených slohových

---

⁴ Budeme si všimnout především toho, zda ve výkladu nedochází k mystifikaci žáků, zda nejsou fakta, jež jim jsou předkládána, nepravdivá. Viz KNECHT, Petr. Didaktická transformace aneb od „didaktického zjednodušení“ k „didaktické rekonstrukci“. *Orbis scholae*, 2007, 2, č. 1, s. 67 - 81. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: < <http://www.ped.muni.cz/weduresearch/publikace/0011.pdf>>.

⁵ www.msmt.cz

⁶ Výjimku v okruhu učebnic tvoří *Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*, který byl vydán v roce 1972, tudíž logicky nemůže obsahovat současnou doložku MŠMT.

⁷ To znamená, že ve vlastních analýzách je zmíněna pouze problematika, jež je v učebnicích tematizována. Pokud tedy výklad neobsahuje například poučení o žánrové diferenciaci funkčního uměleckého stylu, tento problém nebyl tematizován ani v diplomové práci.

poznatků. Rozbory jsou zaměřeny jednak lingvisticky, k čemuž poslouží první část diplomové práce, a také didakticky, a to zejména proto, aby bylo doloženo, jakým způsobem jsou lingvistické poznatky žákům předávány a zda nedochází k výkladovým dezinterpretacím. Závěr každé rozborové kapitoly tvoří srovnání výkladu v dané učebnici s teoretickým pojetím slohového vyučování tak, jak jej osvětluje Eva Minářová⁸. Domnívám se, že tato příručka odpovídá soudobým didaktickým a psychologickým požadavkům pro výuku slohu, tudíž vytváří kvalitní bod, dle kterého mohou být učebnice jednotně hodnoceny.

Cílem diplomové práce je taktéž zhodnocení kvalit výkladu o funkčním uměleckém stylu v jednotlivých učebnicích pro střední školy⁹. Předpokladem je, že čím později vydaná učebnice, tím bude výklad více souznít s vědeckými názory a bude pro žáky zajímavější, inspirativnější a zároveň v něm budou uplatňovány mezipředmětové vztahy.

---

⁸ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

⁹ Kvalit ve smyslu grafického, strukturního a aktivizačního působení na žáky.

1 Teoretické ukotvení diplomové práce

Stylistika je „vědní disciplína, která studuje a vykládá specifické rysy výstavby jazykových projevů (promluv) a specifické zákonitosti a tendence jazykové výstavby promluvočných typů“¹⁰. Jinými slovy můžeme říci, že stylistika se „zabývá fungováním jazyka ve společnosti“¹¹. Hlavní vlastnost stylistiky spatřuje Hubáček¹² v tom, že zkoumá a hodnotí „jazyk jako řeč, charakterizuje jazykové prostředky podle jejich funkce v projevu a podle konkrétního užití“¹³. Jak tedy vyplývá z výše uvedeného, přisuzuje jí určitou míru sociologické funkce, která pramení z jejího konkrétního použití v dané situaci. Námí vyřčenou tezi Hubáček potvrzuje myšlenkou, že stylistika „je schopna odpovědět na celou řadu otázek o funkčním uplatnění prostředků jazykového systému v praktické komunikaci“¹⁴.

Hubáček přisuzuje stylistice sociální uplatnění, jež spojuje se strukturalismem, a to konkrétně pojmy parole (zkoumání konkrétních jazykových projevů) a langue (zkoumání systému jazykových znaků z hlediska stylistické použitelnosti).¹⁵

Podle autora *Úvodu do stylistiky českého jazyka* má nauka o slohu tři stěžejní úkoly. Jsou jimi „1) zkoumat, co je charakteristické pro individuálního uživatele jazyka (...) 2) učít praktickému ovládnutí slohových dovedností (...) 3) stanovit a popsat stylistickou systematiku (...)“¹⁶.

Stylistika nemá za cíl zkoumat jednotlivosti jazyka, nýbrž celý jeho systém. Nauka o slohu nekončí u věty, ale zaobírá se taktéž nadvětnými celky.¹⁷ Hubáček rozlišuje

---

¹⁰ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 6. ISBN neuvedeno.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Srov. MACHÁČKOVÁ, Eva. O názorech na dichotomii langue a parole (2. část) (K vývoji pojetí některých základních lingvistických pojmů a termínů). *Slovo a slovesnost*, 50, č. 1, s. 56 – 65. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: < <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3272>>.

¹⁶ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 6. ISBN neuvedeno.

¹⁷ Do oblasti nadvětných celků zahrnuje Hubáček zpracování tématu v jistých typech jazykových promluv.

individuální styl, jímž chápe rysy, kterými se jednatlivec diferencuje od jiných, a styl interindividuální, jímž rozumí styl, který je používán autory uplatňující ve své tvorbě stejné umělecké metody.¹⁸ Interindividuální styl vytváří styl uměleckého směru či styl literární školy¹⁹, případně styl dobový²⁰.

Zkoumáme-li společné znaky pro odlišné projevy, seskupují se tyto podle podobnosti zaměření a podmínek jejich vzniku. Tím se klasifikují styly objektivní, jejichž jednou podmnožinou jsou styly funkční.²¹

Čechová²² vnímá stylistiku jako jazykovědnou disciplínu, která se uplatňuje na základě analýzy textů a v jejímž důsledku dochází k zobecnění zákonitostí stylizace jazykových projevů. Stylistika se shoduje s ostatními jazykovědnými disciplínami tím, že v sobě zahrnuje paradigmatickou i syntagmatickou. Paradigmatika stylistiky je tvořena výrazovými prostředky všech jazykových rovin, syntagmatickou tvoří obecné zákonitosti jejich použití a jejich spojování v textu. Výrazovým prostředkem Čechová nemíní pouze slovo, ale i využití fonémů, volbu morfémů, uplatnění slohotvorných modelů, syntaktickou stavbu výpovědi či celkovou stavbu textu.

Stylistika je interdisciplinární disciplína, ve svém zkoumání navazuje na poznatky ostatních jazykovědných oborů. Z toho vyplývá, že při studiu stylistiky je důležité znát nejen soubor výrazových prostředků jednotlivých jazykových rovin, ale nutná je také orientace v jejich struktuře a ve vzájemných vztazích. Nezbytná je dokonalá znalost spisovného jazyka a jeho hranic vůči útvarům nespisovným, znalost historického vývoje jazyka v jeho stavu současném, poznání emotivnosti a jejich prostředků, znalost výrazových variant, synonymie či mít zkušenosti s nejrůznějšími druhy komunikátů.

---

¹⁸ Jedná se například o ucelený umělecký směr (impresionismus, realismus apod.).

¹⁹ Například lumírovské.

²⁰ Dobový styl je podmíněn tím, že můžeme nalézt některé rysy shodné u různých jazykových projevu v určité době.

²¹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 8 - 9. ISBN nevedeno.

²² ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 342 s. ISBN 80-86642-00-3.

Zmiňované předpoklady vedou k tomu, že se teoretická stylistika zařazuje až na závěr studia lingvistiky²³.

V praxi základního a středního vzdělávání však není podmínka o zařazení teoretické stylistiky na závěr studia jazykovědy zcela naplněna. Slohové vyučování vytváří složku výuky v hodinách českého jazyka již od počátku školní docházky. V tomto případě je nutné přehodnotit úhel pohledu na stylistiku, je nutné vnímat ji i jako „nauku o užívání jazykových prostředků v řeči. Z toho vyrůstá praktická stylistika učící stylizaci textů, především věcných“²⁴.

Syntagmatika stylistiky je tvořena zákonitostmi spojování výrazových jednotek do textu, který recipient přijímá jako stylově jednotný. „Z tohoto hlediska lze užití výrazového prostředku hodnotit jako **automatizované**, jsou-li výrazy, tvary slova, syntaktické konstrukce nebo i grafika a způsob výslovnosti užity ve shodě se zvyklostí textů vznikajících za stejných komunikačních okolností, objektivních slohotvorných podmínek (...), nebo **aktualizované**, je-li výrazový prostředek užit neobvykle, v neshodě se zvyklostmi, normou textu.“²⁵

Čechová dále v rámci stylistiky rozlišuje singulární styl, který chápe jako „styl jediného textu, z něhož lze abstrakcí dojít k poznání typů obecných stylů“²⁶. Díky těmto typům máme schopnost diferencovat autorský styl. „Díla vytvářená příslušníky jedné umělecké nebo vědecké školy vykazují rysy **stylu literární** či **vědecké školy**, formuje se **styl dobový**, a jsou patrné rysy **stylu žánrového**, a to i mezigeneračně.“²⁷ Styly objektivní se formují za přibližně stejných komunikačních podmínek, a tudíž vykazují příbuznost.

---

²³ Viz ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 342 s. ISBN 80-86642-00-3.

²⁴ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 19. ISBN 80-86642-00-3.

²⁵ Tamtéž, s. 21. Zvýrazněno autorkou citátu.

²⁶ Obecné styly lze nazvat taktéž styly normovanými, poněvadž jejich společné rysy se ustalují. Tamtéž.

²⁷ Tamtéž. Zvýrazněno autorkou citátu.

Shrnující ráz má definice stylistiky v *Příruční mluvnici češtiny*. Autorem kapitoly *Stylistika* je Milan Jelínek²⁸, který stylistiku ztotožňuje s termínem sloh, jenž vymezuje jako „výsledek výběru jazykových prostředků z množin prostředků konkurenčních“²⁹. Stejně jako Hubáček, vymezuje Jelínek taktéž dva druhy slohotvorných faktorů, objektivní³⁰ a subjektivní³¹.

1.1 Stylistika jako věda

Stylistiku můžeme charakterizovat jako vědu, jež se zabývá fungováním jazyka ve společnosti³². Vyjdeme-li z této definice, měli bychom vzít v potaz také její sociální ukotvení. Hubáček sociální funkci stylistiky spatřuje ve dvojí rovině. První, parole, se zabývá konkrétním užitím jazykových prostředků, druhá, langue, je typická zkoumáním systému jazykových znaků z hlediska jejich stylistické použitelnosti. Dvojaká rovina vymezená pojmy parole a langue vede k bilaterálnímu nahlížení na stylistiku.

Stylistika si dle Hubáčka³³ klade tři základní úkoly. Jsou jimi zkoumání toho, co je charakteristické pro individuálního uživatele jazyka, má učit praktickým slohovým dovednostem a stanovovat systematiku stylistiky.

V rámci stylistiky diferencujeme individuální a interindividuální styl. Čechová v rámci stylistiky popisuje paradigmatickou, to jest výrazové prostředky v celé škále jazykových výrazů, a syntagmatickou, to jest zákonitosti obecné platnosti a jejich užití v textech.

---

²⁸ JELÍNEK, M. Stylistika. In GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání. Praha: NLN, s. r. o., 2012. s. 679. ISBN 978-80-7106-624-8.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Mezi objektivní slohotvorné faktory patří objektivně daná regulace výběrů prostředků.

³¹ Subjektivní slohotvorný faktor je úzce spjat s určitou osobou.

³² Srov. Hubáček 1982, Hubáček 1985, Čechová 2003, Jelínek 2012.

³³ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 6. ISBN neuvedeno.

Slohotvorné faktory ovlivňující výběr jazykových prostředků se dělí ve dva okruhy. Rozlišujeme slohotvorné činitele objektivní a subjektivní.

Vzhledem ke komplikovanosti stylistiky pro žáky základních a středních škol se doporučuje její zařazení do vyučovacích osnov až ke konci docházky daného stupně školy. Vyučovací praxe si výuku stylistiky přizpůsobila k obrazu svému, výuka stylistiky se transformovala v probírání jednotlivých slohových útvarů, počínaje vyprávěním až po útvary složitější.

Domnívám se, že v centru zájmu výuky stylistiky by měla být i samotná stylistika jako věda s explicitním vymezením jejího zájmu. Pro základní školy by tato myšlenka mohla mít doporučující charakter, ve středoškolských učebnicích českého jazyka by problematika stylistiky jako vědy měla být tematizována bezesporu.

1.2 Teorie funkčních stylů

„Současné pojetí stylové diferenciaci češtiny vyrůstá z dědictví funkční lingvistiky 20. a 30. let 20. století.“³⁴ Rozmezí stylové diferenciaci jazyka je odrazem funkce, kterou zaujímá jazyk ve společnosti. První stylistické teorie, objevivší se v české lingvistice na rozhraní 20. a 30. let 20. století v okruhu Pražského lingvistického kroužku, se stylovou diferenciací jazyka počítají.³⁵

U všech funkčních stylů můžeme přihlídnout k jiným objektivním slohotvorným činitelům, které vedou k vydělování dalších podoblastí³⁶.

„Koncem 19. a počátkem 20. století s oblibou lingvistika poukazovala na nehomogenost jazyka každého společenství, ať lokálního nebo sociálního, a hledajíc jazyk přísně homogenní jako ideální předmět svého bádání, byla by se nejradyji skoro omezovala po vzoru klasické práce Rousselotovy na zkoumání jazyka jedné rodiny,

---

³⁴ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 43. ISBN 80-210-1436-9.

³⁵ Srov. Havránek 1963, Vachek & Dušková 1983.

³⁶ Například u funkčního stylu hovorového se zdají jako odlišné a v mnohém protikladné projevy mluvené a psané, připravené a nepřipravené.

ba i jazyka individuálního.“³⁷ Typ atomizace větších jazykových celků na menší úseky homogenní, je již překonán. „Saussurovský pojem jazyka (langue) a tím více pojem struktury jazyka, jakožto celostně uspořádaného souboru jazykových znaků, umožňují vidět podstatnou jednotnost i ve větších jazykových celcích.“³⁸

„V syntetických charakteristikách i v pracích problémového charakteru objevují se rozdíly v počtu samostatně vydělovaných funkčních stylů, v jejich systémovém uspořádání i ve výchozích kritériích pro určování těchto stylů.“³⁹

Jako kritérium, pomocí kterého dochází k vytčení samostatného funkčního stylu, slouží funkce⁴⁰ a soubor výrazových prostředků. Těmito prostředky byla prokázána a obhájena samostatnost stylu publicistického, řečnického, esejistického, administrativního a učebnicového⁴¹.

Dle Jedličky⁴² existuje velké rozpětí mezi minimálním a maximálním počtem samostatně vydělovaných základních stylů. Diference plynou z plynulosti hranic mezi styly, přesahy určujících rysů a z obtížnosti objektivně rozdělit styly základní a druhotné, styly a podstyly.

Čechová zdůrazňuje, že „otázka **počtu** samostatně vydělovaných **stylů** však není otázkou nejzávažnější. Pro uživatele jazyka je spíše důležité, které ze stylů nejintenzivněji ovlivňují dynamiku současné češtiny, a těmi jsou dnes styly věcné (publicistický a odborný)“⁴³.

---

³⁷ HAVRÁNEK, Bohuslav. K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In *Studie o spisovném jazyce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 61. ISBN nevedeno.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ JEDLIČKA, Alois. K systému a systematice funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 108.

⁴⁰ Jedna nebo kombinace několika základních funkcí.

⁴¹ Učebnicový funkční styl nebývá v učebnicích stylistiky vždy z praktických důvodů vyčleňován. ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 315 - 316. ISBN 80-86642-00-3.

⁴² JEDLIČKA, Alois. K systému a systematice funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 108.

⁴³ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 315 - 316. ISBN 80-86642-00-3. Zvýrazněno autorkou citátu.

„Systém funkčních stylů je otevřený, ve vývoji vznikají rozdíly v jednotlivých stylech v souvislosti s rozvojem „společenských funkcí jazyka.“⁴⁴ Tuto tezi můžeme demonstrovat v počtu samostatně vydělovaných stylů u klasifikace Havránka, který vymezuje tři funkční styly – hovorový, básnický (umělecký) a odborný (vědecký) a jako pomezí ještě zmiňuje styl esejistický.⁴⁵

Explicitní vymezení funkčního stylu a funkčního jazyka nalzáme v pracích Karla Hausenblase⁴⁶, jehož pojetí funkčního stylu je dnes běžné, avšak od tradice diferencuje funkční styly simplexní (vydělené na základě jedné funkce) a komplexní (založené na dvou a více funkcích). Vymezením těchto dvou pólů vnáší do třídění vyšší řád.

V rámci komplexních stylů vyděluje styly další, například z odborného vyčleňuje styl učební. Zároveň rozpracovává styl jazykových projevů a styly vyjadřovací.

Vedle pojmu funkčního stylu vymezuje Hausenblas termín funkční jazyk, do něhož vnáší systémové útvary či varianty jazyka. Krom diferenciací na funkční styly simplexní a komplexní oživuje autor také dělení stylů na vysoké, nízké a střední, kterýmžto křísí starší lingvistickou tradici.⁴⁷

V současné literatuře⁴⁸ převažuje vymezení pěti základních funkčních stylů, hovorového, publicistického, administrativního, vědeckého a uměleckého. Můžeme se setkat také s klasifikacemi, které vypouštějí funkční styl hovorový, nebo umělecký.

Hierarchie jednotlivých funkčních stylů se nejčastěji děje od stylu hovorového a lineárně pokračuje po funkční styl umělecký (případně vědecký). Systematika funkčních

---

⁴⁴ JEDLIČKA, Alois. K systému a systematické funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 108.

⁴⁵ Havránek ve svém výkladu mluví také o specifických prostředcích a výslovně připomíná styl (jazyk) novinářský, administrativní, obchodní, ježto však podřizuje jazyku prakticky odbornému.

⁴⁶ Srov. DANEŠ, František. Kniha o výstavbě jazykových projevů. *Slovo a slovesnost*, 35, č. 1, s. 30 - 39. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2216>>.

⁴⁷ Převzato z ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 313. ISBN 80-86642-00-3. Srov. Daneš 1974.

⁴⁸ Ze zmiňovaných prací zabývajících se funkčními styly můžeme jmenovat například Čechovou (2003), Jedličku (1980) či Jelínka (2012). Z nejnověji vydaných prací tvoří výjimku *Stylistika češtiny* (Minářová, 2009), která rozlišuje šest základních funkčních stylů. K pěti, které jsou společné pro uvedené publikace, připojuje ještě funkční styl řečnický.

stylů ale nemá explicitně vymezenou hierarchii, záleží na individuálních systematicích, jaké místo v lineárním výčtu tomu či onomu stylu přidělí.

Postavení funkčních stylů z hlediska systémového uspořádání charakterizuje Alois Jedlička následujícím způsobem. „Centrální místo (...) zaujímají styl vědecký (odborný), publicistický a administrativní, jednací. Jsou určovány jak na základě korelace se sférami lidské činnosti (...), tak podle kritérií funkčních.“⁴⁹

Ani struktura spisovného jazyka není ochuzena o jisté variability a je hierarchicky rozvrstvena na funkční jazyky, které „by bylo nejvhodnější nazývat rovněž funkčními dialekty“⁵⁰.

Poměr funkčního rozvrstvení ke struktuře spisovného jazyka je dle Havránka takovýto: „při tomto rozvrstvení jde o strukturální jevy zasahující sám soubor jazykových prostředků, jde o strukturu jazyka samého, jako normovaného systému, nikoli jen o organizaci konkrétních jazykových projevů, třebaže tato organizace je rovněž funkční a podřízena normám“⁵¹.

V návaznosti na první počátky funkčního pohledu na jazyk jsou styly spisovného jazyka v dalším období definovány konkrétní specifickou funkcí.

Jako zcela osobitý byl v teorii české lingvistiky uznáván vždy styl hovorový, umělecký (tento byl zprvu označován jako básnický, eventuálně jako básnický jazyk) a styl naučný. „Základní orientaci v klasifikaci funkčních stylů přinesla konference o otázkách stylu a stylistiky, kterou v roce 1954 v Liblicích uspořádal Ústav pro jazyk český ČSAV. Konference byla vedena snahou přesně vymežit a jednoznačně pojímat základní stylistickou terminologii a řešila problematiku funkčních stylů.“⁵² Zvláštní pozornost věnovali přednášející⁵³ rozvíjejícímu se stylu novinářskému, publicistickému.

---

⁴⁹ JEDLIČKA, Alois. K systému a systematice funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 112.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ HAVRÁNEK, Bohuslav. K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In *Studie o spisovném jazyce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 62. ISBN neuvedeno.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Mimo jiné M. Jelínek, K. Hausenblas, P. Trost či E. Pauliny.

František Trávníček⁵⁴ stylovou klasifikací vymezil styl odborný teoretický a odborný praktický, styl novinářský, řečnický, úřední, společenský⁵⁵ a styl umělecký. Podrobnější charakteristiku funkčních stylů taktéž rozpracovává Alois Jedlička⁵⁶, který se věnuje stylu hovorovému (běžně dorozumívacímu či prostěsdělovacímu), stylu odbornému, publicistickému a uměleckému.

Z prací věnujících se funkční stylové diferenciaci z posledních let zasluhují větší pozornost monografie, studie a články Daneše, Filipce, Chloupka či Čechové⁵⁷. V neposlední řadě k této problematice přispěl také Milan Jelínek, Eva Minářová či Alois Jedlička.

Funkční pojetí klasifikace současného spisovaného jazyka, se kterým se setkáme také ve školním vzdělávání, vychází z klasifikace Havránka a taktéž z teorie Jedličkovy. „Jedličkovo pojetí tří druhů stylových jevů je přijímáno jako základní kritérium pro vymezení každého z funkčních stylů. Jsou to stylová oblast (sféra)⁵⁸, stylová vrstva⁵⁹ a stylový typ⁶⁰. Tato teorie posuzuje verbální komunikáty z hlediska **funkce**, kterou v určité komunikační sféře plní, dále z hlediska příslušnosti komunikátu k určité stylové oblasti, jež je charakterizována stylovou vrstvou a stylovým typem.“⁶¹

Podle převládajícího slohotvorného faktoru objektivního, kterým je základní funkce projevu, existují styly esteticky sdělné a styly sdělovací. Styly esteticky sdělné jsou prezentovány dílčími styly prózy, poezie a dramatu, „pro něž se vžil nadřazený

---

⁵⁴ Srov. Trávníček 1953.

⁵⁵ Společenský styl zahrnoval oblast společenské konverzace.

⁵⁶ JEDLIČKA, Alois. K systému a systematické funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. 108 s.

⁵⁷ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 44. ISBN 80-210-1006-1.

⁵⁸ Stylová sféra je představena komunikáty, které mají podobné vlastnosti či rysy, které plynou z podobnosti stylových norem.

⁵⁹ Stylová vrstva je tvořena specifickou vrstvou jazykových prostředků příznačných pro danou stylovou oblast.

⁶⁰ Jedná se o souhrn specifických stylových norem příznačných pro danou stylovou oblast.

⁶¹ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 44. ISBN 80-210-1436-9. Zvýrazněno autorkou citátu.

a zobecňující název styl umělecký, popř. styl umělecké literatury⁶². Mezi styly sdělovací je řazen styl hovorový, publicistický, odborný a administrativní.

V teorii funkčních stylů uplatňující se v současné době, zůstává teoreticky nevyřešeno pojetí tzv. funkčního stylu konverzačního⁶³. Komplexní zpracování je také očekáváno u řečnického stylu. Řečnický styl má prazáklad již ve starém Řecku, setkat se s ním můžeme také ve středověkých i pozdějších kázáních.

„Jako svérázný z funkčního pohledu se jeví **styl esejistický**. Tradičně býval charakterizován (...) jako symbióza některých prvků stylu odborného a uměleckého.“⁶⁴

Podoblast odborného funkčního stylu reprezentuje styl učební. „Svérázný stylový typ představuje **styl korespondence – tzv. styl epistolární**.“⁶⁵

Jak vyplývá z výše uvedeného, funkční styly můžeme rozlišit na styly základní (primární) a styly od nich odvozené, pomezí (sekundární).⁶⁶ Sekundární funkční styly se přimykají k některému základnímu stylu, případně se nachází na pomezí dvou či několika stylů⁶⁷.

Havránek⁶⁸ definuje styl jako „individualizační (svébytnou) organizaci jazykového strukturního celku (celistvosti), jakým je každý daný jazykový projev⁶⁹“. Pokud je zvyklostní způsob individuální, jedná se o styl subjektivní, pokud je zvyklostí interindividuální, jedná se o styl konvenční (funkční či objektivní).

---

⁶² MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 44. ISBN 80-210-1436-9.

⁶³ Konverzační funkční styl pokrývá oblast společenské konverzace.

⁶⁴ Tamtéž, s. 45. Zvýrazněno autorkou citátu.

⁶⁵ Tamtéž, s. 44. Zvýrazněno autorkou citátu.

⁶⁶ Viz podkapitola 2. 2 - tab. 1 (přehled funkčních stylů).

⁶⁷ Mezi „pomezí“ funkční styly řadí Minářová například jednací či esejistický styl.

⁶⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav. K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In *Studie o spisovném jazyce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 64. ISBN neuvedeno.

⁶⁹ Tamtéž.

Funkční styl, i když je určován konvencemi⁷⁰, které jsou seskupeny v jedné mluvě, není ve funkčním rozvrstvení spisovaného jazyka, poněvadž se jedná o „způsob organizace konkrétních jazykových projevů“⁷¹.

1. 2. 1 Problematika funkčních stylů

Stylová diferenciacie jazykových promluv je odvislá od funkce, kterou komunikát plní ve společnosti. Na základě funkce komunikátů se vydělují funkční styly a jejich systémové uspořádání. Rozmezí vydělovaných funkčních stylů je velmi variabilní, záleží na různých funkcích a výrazových prostředcích.

Rozlišení jednotlivých funkčních oblastí se děje nejen na základě funkce komunikátu ve společnosti, ale promítá se do něj taktéž svébytná organizace jazykového celku, která je funkčně vymezena individuálními konvencemi a které jsou interindividuální zvyklostí.

Nejenže je rozdíl v minimálním a maximálním počtu rozlišovaných funkčních stylů, ale rozlišují se také funkční styly základní, druhotné a podstyly.

Diference v počtu rozlišovaných funkčních stylů pramení ze skutečnosti, že systém funkčních stylů je otevřený, záleží na společenské funkci jazyka, kterou vyzdvihují různí autoři funkčního rozlišení.

Bohuslav Havránek⁷² určil tři základní funkční styly – umělecký, hovorový a odborný a jeden styl pomezí (substyl) esejistický. Karel Hausenblas⁷³ do funkční škály přispěl vymezením stylů simplexních, kteréžto jsou charakterizovány jednou funkcí, a komplexních, které jsou typické dvěma a vícero funkcemi. Karel Hausenblas je také autorem myšlenky rekonstrukce trojího rozdělení stylů, a to na vysoké, střední a nízké.

---

⁷⁰ Či normami.

⁷¹ HAVRÁNEK, Bohuslav. K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In *Studie o spisovném jazyce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 65. ISBN neuvedeno.

⁷² Tamtéž.

⁷³ HAUSENBLAS, Karel. Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka (K diskusi o obecné a hovorové češtině). *Slovo a slovesnost*, 23, č. 3, s. 189 - 201. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1173>>.

Dnes je prosazován názor o existenci pěti samostatných základních funkčních stylů. Jedná se o styl hovorový, publicistický, administrativní, vědecký a umělecký.

Řazení jednotlivých funkčních stylů není jednotné, ustálilo se však jejich lineární pořadí začínající funkčním stylem hovorovým a končící funkčním stylem uměleckým, případně vědeckým.

Stávající rozvrstvení funkčních stylů do pěti oblastí je jakýmsi kompromisem mezi různými názory. Výjimku ve výčtu těchto stylů tvoří styl hovorový, umělecký a naučný (vědecký). Tyto měly vždy osobité postavení a vždy byly řazeny do systému základních funkčních stylů.

Ve školním prostředí se uplatňuje systematizace Havránkova a Jedličkova, která je shodná s dnešním kompromisním řešením a která je založena na rozdělení komunikátů do funkčních oblastí z hlediska funkce. Zároveň se ve školním vyučování operuje s termíny základní funkční styly, mezi které patří již zmiňovaná pětice funkčních stylů, a styly pomezí. Do oblastí pomezí funkčních stylů je zařazován zejména styl esejistický.

1. 2. 2 Přehled funkčních stylů (tabulka)

	FUNKCE	FUNKČNÍ STYL	
		Základní	Odvozené a pomezí
Styly sdělné (styly věcné)	prostě sdělná (komunikativní)	1. styl hovorový	Styl spol. konverzace Styl epistolární
	odborně sdělná a vzdělávací	2. – styl odborný - styl vědecký - styl populárně odb.	Styl učební
	odborně sdělná a direktivní, zpravovací	3. – styl administrativní - styl obchodní korespondence - styl vyhlášek a nařízení	Styl jednací
	sdělná a ovlivňovací, získávací	4. styl publicistický - styl žánrů zpravodajských - styl žánrů analytických - styl žánrů beletristických	- styl reklamy
Styly esteticky sdělné	sdělná, zpravovací nebo ovlivňovací (působící)	5. styl řečnický (s prvky stylu uměl., odb. nebo publ. – na pomezí mezi styly sdělnými a esteticky sdělnými)	
	esteticky sdělná	6. styl umělecký - styl prózy - styl poezie - styl dramatu	Styl esejistický (na pomezí mezi stylem uměl. a odborným)

Tab. 1 Komplexní přehled funkčních stylů (Minářová: 1996, s. 46)

1.3 Funkční styl umělecký

O příslušnosti uměleckého stylu k funkčním stylům byly vyslovovány různé pochybnosti. „Umělecký styl je ovšem zcela jednoznačně určen korelací mezi sférou lidské činnosti a funkčním stylem (...), ale od ostatních funkčních stylů se liší mj. v tom, že pro něj neplatí obecná stylová norma užívání prostředků, na jedné straně neutrálních (...) a na druhé straně specifických právě pro danou sféru. Stylové normy užívání prostředků v uměleckém stylu jsou určovány protikladem (a) prostředky spisovnými (...) (b) prostředky náležejícími k ostatním útvarům národního jazyka i k jednotlivým funkčním stylům (...).“⁷⁴

Projevy této stylové oblasti plní funkci nejen sdělnou, ale taktéž funkci estetickou. Komplexní esteticky sdělnou funkcí se komunikáty uměleckého stylu vyčleňují z další komunikace, to jest z ostatních objektivních stylů. Ani jedna z funkcí umělecké oblasti nepřevažuje.⁷⁵

„Umělecký styl bývá někdy nesprávně redukován na umělecký jazyk, ale **pojmy jazyk a styl zaměňovat nelze.**“⁷⁶ Umělecký funkční styl musíme pojímat v širších souvislostech, poněvadž „stylem neobsáhneme jen funkční užití a stylizaci jazykových prostředků, ale celý způsob výstavby komunikátu, a to včetně stránky tematické, obsahové a kompoziční. Umělecký styl proto není jen předmětem zájmu jazykovědy, ale také literární vědy, zvláště literární teorie a poetiky, stejně také i estetiky“⁷⁷.

Nejvýznamnějším literárním vědcem, který se zabíral estetikou literárních děl, je Jan Mukařovský. Ve svém díle *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*⁷⁸ tyto estetické okruhy definuje. Ve funkčním uměleckém stylu, který je stěžejní částí naší diplomové práce, se nejvíce operuje s termínem estetická funkce. Na základě

---

⁷⁴ JEDLIČKA, Alois. K systému a systematice funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 112.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 73. ISBN 80-210-1436-9. Zvýrazněno autorkou citátu.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. In *Studie I*. 1. vydání. 556 s. Brno: Host, 2000. ISBN 80-86055-91-4.

Mukařovského studie můžeme říci, že estetická funkce má schopnost upoutat recipientovu pozornost na cíl čtení. V rámci recepce si je čtenář vědom jedinečnosti uměleckého artefaktu, který se nachází v okruhu jeho zájmu.

„Hranice estetické oblasti nejsou (...) dány realitou a jsou velmi proměnlivé. To se stává zřejmým zejména ze stanoviska subjektivního hodnocení jevů.“⁷⁹ Tímto výrokem Mukařovský *de facto* vymezuje hranice estetické oblasti na fikci.

Domnívám se, že v učebnicích by měl být také zmíněn fakt, že umělecké literární dílo není pevně ukotveno v literárním kontextu, ale v souladu s jazykovými prostředky je také determinováno sociálně a historicky. Důležitá je skutečnost, že umělecké dílo může sloužit jako etalon jiným literárním uměleckým textům. Felix Vodička ve své práci *Struktura vývoje* říká, že na literární dílo mohou působit různé okolnosti, konkrétně na jeho vznik, tvar a také že „jiné literární dílo se mohlo objevit jako pramen nebo činitel přispívající k tomu, že dílo nabylo své existující podoby“⁸⁰.

Přestože jsem se za pomoci Jana Mukařovského pokusil vymezit hranice estetické funkce a zároveň implicitně určit, jaké texty by měly být ve středoškolských učebnicích prezentovány, hranice estetické oblasti nejsou snadno vymezitelné, a tudíž nelze ani přesně určit, které texty by měly být v učebnicích obsaženy, a které nikoliv. Právě z této premisy vyplývá, že autoři učebnic mají volnost při výběru konkrétních textů pro prokazování uměleckých děl. Zároveň však musíme mít na mysli vhodnost použitých ukázek, jejich přístupnost středoškolským studentům a také (ne)otevřenost⁸¹ použitých textů.

V uměleckém funkčním stylu se výrazně odráží subjektivní slovtvorné⁸² činitele. Mezi nejtypičtější subjektivní činitel uměleckého stylu patří styl určitého autora, a to buď jako jeho individuální styl, nebo jako styl jeho konkrétního díla⁸³. Abstrakcí od jedinečných rysů autora či díla a od vlastností neopakovatelných, se dospěje k pojmu

---

⁷⁹ MUKAŘOVSKÝ, Jan. Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In *Studie 1*. 1. vydání. Brno: Host, 2000. s. 3.

⁸⁰ VODIČKA, Felix. *Struktura vývoje*. 2. vydání. Praha: Dauphin, 1998. s. 61.

⁸¹ Zde jsou míněny možnosti, které prezentované ukázky nabízejí ve školním vyučování.

⁸² Je použit tvar maskulina neživotného, jelikož frekvence výskytu tohoto tvaru v literatuře, s nímž bylo pracováno, byla vyšší.

⁸³ Minářová nazývá styl konkrétního díla tzv. singulárním stylem.

styl uměleckého směru, styl literárního proudu, umělecké školy nebo styl doby. „Současná stylistika musí také počítat s vnitřní diferenciací textů stylové sféry umělecké, to jest s odlišnými podobami žánrů uměleckého stylu.“⁸⁴

Všechna vyjádření stylové sféry umělecké vykazují dvě základní vlastnosti: subjektivitu a emocionálnost. Prezntují nejen sdělení, ale taktéž v recipientovi budí citovou atmosféru a vedou jej k prožitku⁸⁵.⁸⁶

V české lingvistice se umělecký funkční styl těší zvýšené pozornosti již od 30. let 20. století v souvislosti se studiem funkční diferenciacie jazyka.

„Funkční styl umělecký zahrnuje všechny jazykové projevy, v nichž je zvýrazněna estetická funkce jazyka a umělecká působivost sdělení, i když je v nich samozřejmě přítomna i funkce (věcně) sdělená.“⁸⁷

Hubáček⁸⁸ zastává názor, že základním útvarem jazyka, ve kterém se umělecké projevy uskutečňují, je spisovná čeština. Umělecký styl je dle autora možné dále diferencovat. Diference probíhá na základě rozdílnosti žánrů; rozlišujeme styl poezie, prózy a dramatu. Jiná diference je určována současnou estetickou normou, která na autora klade požadavek, aby byl jeho styl osobitý, individuální.

---

⁸⁴ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 73. ISBN 80-210-1436-9.

⁸⁵ Citová atmosféra a emocionálnost je navozena tím, že se čtenář ztotožňuje s autorovými názory a při recepci textu se vnímá do jednajících postav. Představy mohou být sémanticky mnohoznačné, čtenář může sdělovanou skutečnost ve svých představách konkretizovat.

⁸⁶ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 74. ISBN 80-210-1436-9.

⁸⁷ HUBÁČEK, Josef. *Nástin české stylistiky*. 1. vydání. Praha: SPN, n. p., 1982. s. 39. ISBN neuvedeno.

⁸⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě), 1985. s. 32. ISBN neuvedeno.

1. 3. 1 Stylová vrstva umělecká

Stylová vrstva je souhrnným označením pro jazykové prostředky. Do funkčního uměleckého směru patří například poetismy, jejichž funkci mají také neologismy⁸⁹, archaismy či nářeční prvky.⁹⁰

Umělecká stylová vrstva se ve srovnání s ostatními funkčními styly těžko charakterizuje. *De facto* neexistují lexikální ani gramatické prostředky, které by plnily funkci esteticky sdělnou. „Výsledné působení nevyplývá jen z přítomnosti nebo nepřítomnosti určitého sémantického okolí. Autor textu také jazykové prostředky přetváří, dotváří a vytváří nové.“⁹¹

Jádro stylové vrstvy umělecké tvoří lexikální poetismy a metaforika. Pojetí poetismu je v lexikologii starší než v literární teorii. Jako lexikální poetismy můžeme označit výrazy vlastní pouze uměleckému stylu⁹², které jsou v jiných funkčních stylech nahrazeny synonymními prostředky stylisticky nepříznakovými, neutrálními. Jako lexikální poetismy fungují taktéž slova knižní, zastaralá či archaická.⁹³

Široká škála využívaných jazykových prostředků koresponduje s nízkým indexem opakováním slovních druhů, frekvencí pádů u substantiv, s frekvencí slovesných tvarů, typická je také skladba slovních druhů obecně, v níž převažují substantiva a slovesa, na okraji frekvenční škály stojí citoslovce a číslovky⁹⁴.

Metaforika (tropy a figury), příznačné pro uměleckou vrstvu, jsou záležitostí individuality autora.

---

⁸⁹ Neologismy jsou slova, která básník nebo spisovatel nově utvořil.

⁹⁰ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 42 - 43. ISBN neuvedeno.

⁹¹ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 74. ISBN 80-210-1436-9.

⁹² Například slova luna, vesna, oř a jiné.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Konkrétní číselné informace In HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 42 - 43. ISBN neuvedeno.

Vedle metaforiky a poetismů funguje v uměleckém funkčním stylu „aktualizace“⁹⁵ vyjádření, intenzifikace výrazů a bohatá výrazová synonymie⁹⁶.

Skladební rovina uměleckých textů je zastoupena prostředky knižními a hovorovými. Umělecký styl také využívá značné množství prostředků emocionálních, v dialozích operuje s větami tázacími, práci, rozkazovacími a zvolacími. Častý je výskyt vět jednočlenných. „Autoři záměrně a funkčně využívají všech nepravidelností větné stavby, setkáváme se s větami neúplnými (eliptickými), s osamostatňováním větných členů, s různými slovoslednými inverzemi apod.“⁹⁷

Při vytváření jazykového projevu vybírá jeho autor pojmenovacím aktem pro prvky obsahové skutečnosti, o které se vyjadřuje, výrazy ze slovní zásoby. Autor se při tom řídí „úvahami o vhodnosti slov z hlediska významového, zkoumá z tohoto hlediska často i jemné rozdíly mezi slovy“⁹⁸. Spisovatel dbá na různé stylové zvyklosti i normy a volí výrazy taktéž se zřetelem k jiným okolnostem, slohotvorným činitelům.⁹⁹

Souhrnně se o stylových normách uměleckého stylu vyjadřuje ve *Stylistice češtiny* Eva Minářová¹⁰⁰. Přestože je umělecký styl řazen do okruhu funkčních uměleckých stylů spisovaného jazyka, je pro něj charakteristické využívání všech vrstev jazyka. Přítomnost nespisovných výrazů v souvislých spisovných projevech uměleckého charakteru bývá zpravidla motivována danou funkcí, která má svůj cíl i opodstatnění.

„Po formální stránce může být jazykem odlišena řeč postav od řeči vypravěče, jazykovými prostředky se mohou lišit různé postavy vstupující do dialogu.“¹⁰¹ Jazyk je tedy prostředek k zasazení děje, k vyjádření příslušnosti k určitému prostředí, k charakterizaci postav a prostředí.

---

⁹⁵ V rovině jazykových prostředků.

⁹⁶ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 74. ISBN 80-210-1436-9.

⁹⁷ Tamtéž, s. 74 – 75.

⁹⁸ HUBÁČEK, Josef. *Nástin české stylistiky*. 1. vydání. Praha: SPN, n. p., 1982. s. 42. ISBN neuvedeno.

⁹⁹ Tamtéž, s. 42 - 43.

¹⁰⁰ MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 84 s. ISBN 978-80-210-4973-4.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 71.

Umělecký styl bývá uváděn jako jeden z funkčních stylů spisovného jazyka. I přes ono zařazení autoři slovesného literárního díla nevyužívají pouze spisovnosti vyjádření, ale využívají prostředků všech útvarů národního jazyka. Přítomnost nespisovných prvků ve spisovných projevech bývá motivována funkcí, má cíl a opodstatnění. „Po formální stránce může být jazykem odlišena řeč postav od řeči vypravěče, jazykovými prostředky se mohou lišit různé postavy vystupující v dialogu. Jazykem lze také dosáhnout místního a dobového zasazení děje, vyjádřit příslušnost k zájmovému a pracovnímu prostředí, charakterizovat prostředí a postavy.“¹⁰²

V uměleckém funkčním stylu se setkáváme s příznakovými a bezpříznakovými jazykovými prostředky¹⁰³. „Za stylově příznakové považujeme ty jazykové prostředky, které samy o sobě, i v izolovaném postavení (tj. bez závislosti na kontextu) signalizují svou příslušnost k některé z funkčních stylových oblastí, přesněji k některé ze stylových vrstev těchto styl. oblastí (hovorové, odborné, publicistické a umělecké).“¹⁰⁴ Prostředky příznakové se vydělují na základě příslušnosti k určité jazykové vrstvě, avšak v kontextu celého jazykového projevu, do jehož sféry spadají, se projevují jako bezpříznakové¹⁰⁵.

Stylizovaný výběr jazykových prostředků nazývá Hubáček¹⁰⁶ uměleckým jazykem, a to ve významu „umělecky stylizovaného výběru jazykových prostředků“¹⁰⁷.

---

¹⁰² MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 75. ISBN 80-210-1436-9.

¹⁰³ Hubáček vedle těchto termínů používá také pojmy jazykové prostředky stylisticky zbarvené a nezabarvené (neutrální).

¹⁰⁴ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 44. ISBN neuvedeno.

¹⁰⁵ Například termíny se v odborném textu jeví jako bezpříznakové, jejich příznakovou se plně projeví například v funkčním stylu hovorovém.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 40.

¹⁰⁷ Tamtéž.

1. 3. 2 Stylové normy uměleckého vyjadřování

I přes implicitní neexistenci norem funkčního uměleckého stylu, Minářová¹⁰⁸ tyto vymezuje, a to v obecné rovině. Na všeobecné úrovni jsou pravidla uměleckého stylu určena například tím, že by „užití nespisovných jazykových prostředků (...) mělo být v souladu s obsahem, tématem a především s prostředím, jazyk bezprostředních dialogů je neslučitelný s knižností apod.“¹⁰⁹.

Normy uměleckého stylu mají široké hranice, ve srovnání s jinými funkčními styly je nemůžeme svázat danými konvencemi. Díky rozestoupeným mantinelům standardů uměleckého stylu vzniká prostor pro osobité vyjádření autora, může se lépe projevit autorova schopnost ztvárnit skutečnost a může dojít k účelnému a plně funkčnímu spojení estetické a komunikativní funkce jazyka.¹¹⁰

Normy vztahující se k uměleckému vyjádření nelze snadno stanovit. Oproti ostatním funkčním stylům v nich panuje velká tolerance a menší závaznost v jejich dodržování. Právě v uměleckém stylu se prosazuje individuální styl autora, jeho vidění světa, schopnost ztvárnění skutečnosti a „účelné a plně funkční spojení estetické a komunikativní funkce jazyka. Jazykové vyjadřování se stává součástí estetické stránky díla“¹¹¹.

„Projevy uměleckého stylu měly v minulosti často rozhodující úlohu při vytváření a dalším rozvoji spisovné normy a (...) v některých jazycích se dnes uplatňuje ve zvýšené míře vliv hovorových projevů na stav a vývoj současné spisovné normy.“¹¹²

---

¹⁰⁸ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 75. ISBN 80-210-1436-9.

¹⁰⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 40. ISBN neuvedeno.

¹¹⁰ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 70 - 71. ISBN 80-210-1436-9.

¹¹¹ Tamtéž, s. 75.

¹¹² JEDLIČKA, Alois. K systému a systematice funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 113.

1. 3. 3 Žánrová diferenciacie a kompozice uměleckých textů

„Specifičnost uměleckého stylu spočívá také ve specifičnosti výstavby textu, v kompozici, dále v užití přímé, nevlastní přímé a polopřímé řeči, ve stylizaci dialogu, v zachycení krátkých projevů jednotlivých mluvčích do replik atd.“¹¹³

Styl lyrických textů nebývá vystaven na syžetu, ale je zaměřen na odhalování pocitů, citů a myšlenek, nálad, představ, které vystupují z nitra autora a zasahují čtenáře. U lyrických textů se uplatňuje výrazná poetizace¹¹⁴.

Styl epických textů je výrazně spjat s dějem, jeho navozením, zápletkou, vyvrcholením a rozuzlením. Kompozice epických textů vychází ze slohového postupu vyprávěcího, který bývá postupem dominantním. Do stylu epických prozaických textů bývají včleněny lyrizující pasáže úvahové či popisné.

Styl dramatických textů „je stylem dialogů, které probíhají mezi jednajícími postavami dramatu“¹¹⁵. Krom střídajících se replik dialogu je text vybaven také poznámkami, které souvisí s možnou dramaturgií. I dramatický text je charakterizován poetizací, ale jeho výsledná recepce publikem se skládá ze dvou složek. První složkou je autor textu, druhou interpret podílející se na dramaturgii textu.¹¹⁶

1. 3. 4 Teorie funkčního uměleckého stylu

Funkční umělecký styl provázely diskuze o jeho zařazení do systému funkčních stylů, a to zejména kvůli absenci konkrétních a explicitně vymezených norem. Debata nabývala na intenzitě ve 30. letech 20. století a byla spojena s diskuzí o funkční diferenciaci jazyka.

Základní charakteristikou uměleckého funkčního stylu je jeho schopnost skloubit funkci sdělnou s funkcí estetickou. Právě estetická funkce stojí ve středu zájmu literárních vědců, kteří se jí snažili obecně charakterizovat a vymezit její hranice v literárních dílech.

---

¹¹³ HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. s. 40. ISBN neuvedeno.

¹¹⁴ Poetizace lyrických textů souvisí s užitím veršů, rýmování, s prostředky zvukové stránky jazyka či s obrazností vyjádření.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 73 - 75. ISBN 80-210-1436-9.

Na pozadí ohraničení estetična se pokoušeli nalézt a definovat striktní normy, kterými by se dala vystihnout. Jan Mukařovský vymezil hranice estetické oblasti na fikci, přičemž v *Estetické funkci, normě a hodnotě* tuto hranici nepojmenovává přímo, ale je vymezena implicitně. Domnívám se, že právě implicitní vymezení hranic estetické funkce a s tím související nesnadné (nemožné?) vymezení norem uměleckého stylu povede ve středoškolských učebnicích k ignoraci této problematiky, učebnice nebudou žáky nutit k zamyšlení se nad tímto problémem, setkáme se nanejvýš s konstatováním již zmiňované neuchopitelnosti definování estetické funkce a normy jakožto stěžejních oblastí estetična.

Abstrakcí individuálního stylu jsme schopni pojmenovat styl uměleckého směru, literárního proudu, umělecké školy či styl doby. Myslím si, že tato poznámka by měla být žákům učebnicemi určitě předána, zejména proto, aby si uvědomili mezipředmětové vztahy, které se samozřejmě týkají jednotlivých složek¹¹⁷ výuky českého jazyka a které jim mohou být při studiu ostatních součástí českého jazyka nápomocny.

Stylová umělecká vrstva je na rozdíl od norem uměleckého funkčního stylu vymežitelná snadno. Ve funkčním uměleckém stylu se setkáváme se všemi vrstvami jazyka a také s bohatou metaforikou. Míra užití stylových prostředků záleží na individualitě autora, postupem času může sloužit jako jeho poznávací šifra a může se metamorfovat v jeho osobitý styl. Stylové jazykové prostředky se při umělecké tvorbě nedějí nezáměrně, ale jedná se o autorův stylizovaný výběr, který v celkové struktuře vytvoří umělecký jazyk.

Dle mého názoru budou kapitoly zabývající se funkčním uměleckým stylem dostatečně nasyceny tématem žánrové diferenciaci uměleckého stylu. Epika, lyrika a drama jsou žákům na střední škole termíny známé, o nichž mají určité prekoncepty vytvořené již ze základní školy. Žánry jako takové tvoří učivo zábavné a co je důležité – učivo, které má jasně stanovené normy a hranice.

---

¹¹⁷ Zde je míněn český jazyk, literatura a sloh.

2 Teorie slohového vyučování

Druhá kapitola první části diplomové práce bude věnována soustavě poznatků o slohovém vyučování, a to na základě publikace Evy Minářové¹¹⁸.

Minářová zdůrazňuje, že slohové vyučování současné školy „se opírá o skutečnou potřebu jazykového dorozumění, o komunikaci“¹¹⁹. Právě z tohoto důvodu je v posledních letech komunikační zřetel ve výuce vyzdvihován¹²⁰, komunikační hledisko „je **základní princip slohového vyučování**“¹²¹.

Učitel by měl ve vyučování zdůraznit slohotvorné činitele objektivní a subjektivní jako důležité faktory ovlivňující posuzování slohové úrovně žáků. „Kromě zamýšlené funkce a cíle projevu musí učitel přihlížet k věku a vyspělosti žáka, k rozvoji jeho intelektuálních a rozumových schopností, k úrovni abstraktního myšlení a k dalším činitelům.“¹²² Některé faktory působí kladně, jiné rozvoj a formu projevu omezují.

Slohové vyučování není v teorii didaktiky výjimkou, vychází z obecně platných didaktických principů a zásad vycházejících z didaktiky obecně¹²³. Hlavní zásady, které Minářová zmiňuje, jsou princip spojení školy se životem, čili komunikativní zřetel¹²⁴ a princip všestranné výchovnosti vyučování¹²⁵. Ze zmiňovaných principů vyplývají konkrétní zásady didaktiky slohu. Minářová v kontextu s obecnou i školní didaktikou formuluje tyto: zásada přiměřenosti, zásada trvalosti, zásada uvědomělosti, zásada aktivity, zásada soustavnosti a zásada názornosti¹²⁶.

---

¹¹⁸ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 6.

¹²⁰ Jedna z kompetencí, která je uvedena v Rámcovém vzdělávání pro základní školy i pro střední školy je jedna z kompetencí, kterou by měli absolventi ovládat, kompetence komunikativní.

¹²¹ Tamtéž. Zvýrazněno autorkou citátu.

¹²² Tamtéž, s. 7.

¹²³ Srov. Vaněček 2012, Doležalová 2009, Obst 2006, Sandanusová & Illášová 2009, Duminy & Söhngel 1994.

¹²⁴ Tato zásada je nejzávažnější a spěje k ní veškeré slohové vyučování.

¹²⁵ Z tohoto principu plyne, že slohové vyučování má přispívat k rozvoji rozumové výchovy, k výchově estetické, etické a občanské.

¹²⁶ Srov. Bína & Niklesová 2007.

S prezentací funkčního uměleckého stylu v učebnicích taktéž souvisí potřebné požadavky, které jsou kladeny na jazykový projev. Konkrétní požadavky se do učitelovy práce promítají ve formě cílů a dílčích cílů, kterých chce ve vyučování slohu dosáhnout. Mezi zásadní požadavky slohového vyučování spjatých s jeho dílčími cíli patří „funkčnost projevu (...), věcná správnost a výstižnost vyjádření (...), srozumitelnost a logické vyjadřování (...), adresnost projevu (...), jazyková správnost projevu (...), slohová vhodnost a vytříbenost (...), kreativita vyjádření a pokusy o projevy stylové individuality [a] vytváření názorových, etických a estetických postojů pomocí vlastního jazykového projevu“¹²⁷.

Všechny zmiňované požadavky formulované jako dílčí cíle vyučování by měl mít učitel neustále na paměti. Jako vodítko by mu měla sloužit učebnice, která by měla dané principy a zásady dodržovat a dále je rozpracovávat v dílčí cíle, které vyučujícímu pomohou strukturovat vyučovací hodinu do smysluplné hodiny respektující didaktické zásady vycházející z teorie obecné a školní didaktiky.

Co se týče slohových útvarů, zdůrazňuje Minářová, že na střední škole „je možné (a dokonce v souladu se současnou didaktikou žádoucí) vycházet z teorie funkčních stylů, z teorie o slohových postupech, event. zdůrazňovat stylové (slohové) vrstvy v jazyce a jejich diferencované uplatnění v komunikaci. Ale to vše nelze brát za základ struktury slohového vyučování (...)“¹²⁸.

Slohové vyučování v českých školách pokračuje v tradici, jež je založena na slohových útvarech. Systém slohových útvarů vychází od nejjednodušších po náročné a je vhodným základem, od kterého se mohou odvíjet ostatní poznatky o slohu.¹²⁹

---

¹²⁷ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 9. ISBN 80-210-1006-1.

¹²⁸ Tamtéž, s. 19.

¹²⁹ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 6 - 20. ISBN 80-210-1006-1.

2.1 Slohové vyučování dle Evy Minářové

Současné vyučování slohu by mělo vycházet z komunikace, jakožto základního prostředku slohového vyučování. I když vyučující, respektive učebnice dodrží tento základní předpoklad, nemělo by se zapomínat na rozdílné dispozice žáků. Zjištěné předpoklady u žáků by měly korespondovat s principy a cíli slohového vyučování, kterými by měla každá učebnice, jež má doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, disponovat.

Nejenom vyučující, ale především učebnice, jakožto základní didaktická pomůcka ve vyučovacím procesu, musí dodržovat výchozí zásady výuky. Domnívám se, že striktní dodržování elementárních didaktických postupů v učebnicích se zřetelem k výrazné predispozici vyučování slohu k rozvíjení komunikačních kompetencí vede k trvalému, zábavnému a vhodně vědecky podloženému předávání poznatků.

Teorie funkčních stylů, která je uplatňována na středních školách, vychází z kompromisního řešení problematiky funkčních stylů, které se ustálilo na pozadí jejich nejednoznačného určení co do počtu, názvu i jejich hierarchizace do okruhu stylů základních, pomezních či do oblasti substylů.

3 Prezentace funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích

Druhá část diplomové práce je dedikována samotné prezentaci funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích.

Budu se zabývat učebnicemi, které byly vydány ve druhé polovině dvacátého století. Pro výběr jsem stanovil omezení, že ve vybrané učebnici musí být obsaženo učivo o slohu, přičemž funkční umělecký styl může být zpracován různými způsoby.¹³⁰

Snažil jsem se o variabilnost výběru, tudíž se věnuji učebnicím (i implicitně) určeným pro odborná učiliště i pro gymnázia.

U jedné z vybraných učebnic existuje metodická příručka, tudíž se v analýze zaměřím také na ni. Konkrétně se jedná o *Metodickou příručku k učebnici Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*¹³¹. U zbylých vybraných středoškolských učebnic metodické příručky nevznikly.

Při rozboru prezentace si všímám především prezentace stylistiky, vysvětlení podstaty jejího fungování, následovně teorie funkčních stylů s důrazem na jejich teoretické ukotvení. Největší část jednotlivých rozborů je věnována funkčnímu stylu uměleckému. Zaměřím se taktéž na prezentaci jeho stylové vrstvy, stylové formy uměleckého vyjadřování a žánrovou diferenciaci¹³². Formu konkluze bude mít závěrečná část rozboru středoškolských učebnic, která je věnována praktickému využití teorie slohového vyučování tak, jak byla nastíněna ve druhé kapitole.

Výchozí teze analýzy učebnic českého jazyka pro střední školy je, že čím později¹³³ byla učebnice vydána, tím více bude korespondovat s vědeckými poznatky jazykovědců

---

¹³⁰ Zde máme na mysli například integraci učiva o funkčním uměleckém stylu do kapitoly o funkčních stylech, samostatnou kapitolu věnovanou funkčnímu uměleckému stylu či zmínku o tomto učivu v poznámce pod čarou.

¹³¹ ČECH, Eduard. *Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1965. 47 s. ISBN neuvedeno.

¹³² Pokud je zmiňované učivo ve výkladu jednotlivých učebnic tematizováno.

¹³³ Co do roku vydání učebnice.

a bude se je snažit pomocí didaktické transformace zahrnout do výkladu o stylistice, respektive o funkčních stylech.

3.1 Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy (1972)

Středoškolská učebnice z pera Eduarda Čecha, Alexandra Sticha a Antonína Tejnora¹³⁴ je jediným zástupcem učebnic vzniklých před rokem 1989, kterým se bude diplomová práci zabývat. Výběr *předlistopadového* zástupce z řad učebnic byl záměrný, vybrán byl ze dvou důvodů. První příčinou je demonstrace charakteru učebnic, jež vznikly právě před zmiňovaným rokem, druhým důvodem je prezentace vědeckých poznatků a jejich (ne)transformace do středoškolského výkladu v době, kdy ještě nebyly rozvinuty současné trendy výuky.

Podotýkám, že tato učebnice jako jediná ze souboru analyzovaných učebních příruček nedisponuje doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, tudíž není určena k používání ve výuce v současných středních školách.

Výchozím předpokladem pro vlastní analýzu bude nekorespondence se soudobými lingvistickými poznatky, značná míra zastoupení politického smýšlení a taktéž upozadění doprovodných struktur učebnice¹³⁵.

U samotné didaktické transformace jsem si vědom, že poznatky musí být předávány v souladu s kognitivními schopnostmi daných žáků. S touto devizou také přistupuji k hodnocení rozsahu výkladu slohového učiva. Práce se snaží vyhnout komparaci této středoškolské učebnice a učebnic určených pro jiné obory vzdělávání, a to se zaměřením na cílovou skupinu žáků.

Dříve než přistoupím k analýze vlastní učebnice, zmíním se krátce o metodické příručce¹³⁶, která k této středoškolské učebnici vznikla v roce 1965. Dle metodické příručky má slohová výuka pečovat o jazykovou kulturu žactva, přičemž sloh je pojímán jako dovednost, nikoliv jako souhrn naučených znalostí. Níže se zmíním o faktu, že autoři učebnice přistupují k výuce slohu skrze slohové útvary. Tento fakt je v metodické příručce vysvětlován tím, že ve všech školách II. cyklu¹³⁷ je vyučování slohu založeno

---

¹³⁴ ČECH, Eduard., STICH, Alexandr., TEJNOR, Antonín. *Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 1. vydání. Praha: SPN, 1972. 227 s. ISBN neuvedeno.

¹³⁵ Zde máme na mysli především grafické zpracování a vhodnost doprovodných ukázek.

¹³⁶ ČECH, Eduard. *Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1965. 47 s. ISBN neuvedeno.

¹³⁷ Čili na středních školách.

na slohových útvarech, autoři tedy musí ke slohovému učivu přistupovat tímto způsobem. Tato skutečnost však nemění názor na tuto problematiku¹³⁸.

Dle mého názoru si metodická příručka a výkladová pasáž v učebnici protiřečí, a to zejména v oblasti aktivity žáků. Metodická příručka predikuje, že těžiště výcviku slohu by mělo vycházet z aktivní tvořivé práce studentů. Domnívám se, že strukturace učebnice k tomuto cíli žáky nevybízí, ukázky, které by měly být stěžejním materiálem pro plnění této premisy, slouží spíše k demonstraci výkladu.

Konkluzí poznámek o *Metodické příručce k učebnici Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy* je tvrzení, že teoretický didakticko-metodologický aparát, který by měl primárně napomáhat učitelům k správnému předávání učiva žákům a k naplnění potenciálu, který v sobě učebnice ukrývá, nekoresponduje s výkladovými slohovými pasážemi v učebnici. Metodická podpora dle mého mínění také učební pomůcce predikuje vyšší didaktickou i odbornou hodnotu, než jakou ve skutečnosti má.

3. 1. 1 O slohu obecně

Autoři žákům zpřístupňují sloh jako praktické vybírání prostředků z jazykových vrstev vzhledem k situaci a účelu komunikátu. Příklady z běžného života spojují s implicitním výkladem o synonymech¹³⁹, a to v rámci samotných slov, vět i souvětí.

Výklad pokračuje poučením o slohotvorných činitelích, které jsou charakterizovány jako „okolnosti, kterými se řídí výběr jazykových prostředků“¹⁴⁰. Mezi nejdůležitější zařazují autoři funkci projevu, prostředí a situaci, ve kterém projev vzniká, a jeho formu.

Těmito poznámkami autoři ukončují obecné poučení o slohu. Domnívám se, že v učebnici zcela chybí explicitní definice slohu jako takového. Zastávám názor, že přiblížení praktických funkcí slohu v běžném životě je výborně zvolená cesta ke skupině žáků, kterým je středoškolská učebnice dedikována, nicméně některým z nich by mohlo být k pochopení nápomocno i explicitní vymezení slohu a předmětu jeho zkoumání.

---

¹³⁸ Viz níže.

¹³⁹ Implicitní, protože termín synonymum není ve výkladu zmíněn.

¹⁴⁰ ČECH, Eduard. *Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1965. s. 7. ISBN neuvedeno.

Vzhledem k cílovému zaměření učebnice nejsou očekávány poznámky o historickém ukotvení stylistiky a jejím vývoji, za nedostatečný považují výklad týkající se slohotvorných činitelů. Vymezená skupina by mohla být doplněna alespoň diferenciací na objektivní a subjektivní, což by korespondovalo se snahou autorů o integraci slohového výkladu do praktického života.

3. 1. 2 Funkční styly

Učebnice vymezuje funkční styly¹⁴¹ na základě jazykového projevu. Jsou jimi sloh prostě sdělovací, odborný, publicistický a umělecký. Zde je patrna nuance mezi současným výčtem funkčních stylů zastoupených v učebnicích a výčtem v učebnici z roku 1972. Vyjmenování slohů vychází z diferenciaci Havránkovy, ačkoliv chybí zmínka o pomezím slohu esejistickém, oproti Havránkovi byl zařazen sloh publicistický, s nímž se setkáme například u Trávníčka či Hausenblase.

Po obecných zmínkách o slozích (funkčních stylech) přistupují autoři k jejich charakterizaci. Funkční styly tedy nejsou teoreticky ukotveny, chybí jméno lingvisty, podle kterého je výčet funkčních stylů přejat, obsahem není ani jasná poznámka, co to vlastně funkční styl je.

Výklad o funkčních stylech slouží jako etalon pro poznámky o slohových útvarech. „Jazykové projevy téhož slohového útvaru obvykle zpracovávají okruh podobných námětů, a to v podstatě stejným způsobem, a užívá se v nich jazykových prostředků téhož funkčního stylu (slohu).“¹⁴² Funkční styly jsou žákům zprostředkovány podle námětu a tématu, které jsou jim společné a které jsou zpracovány podobným způsobem. Právě jednotný způsob zpracování je výchozí myšlenkou k diferenciaci slohových útvarů¹⁴³. Jednotlivé útvary jsou dále vystihovány na základě převládajících prostředků daného slohu.

---

¹⁴¹ Autoři učebnice nepoužívají termín funkční styl, ale sloh, proto budeme dále uvádět tento pojem.

¹⁴² ČECH, Eduard., STICH, Alexandr., TEJNOR, Antotnín. *Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 1. vydání. Praha: SPN, 1972. s. 13. ISBN neuvedeno.

¹⁴³ Autoři středoškolské učebnice jmenují tyto slohové útvary: zpráva a oznámení, zápis ze schůze, posudek, dopis, referát a diskuse, projev, kritika, odborný popis, výklad a přednášku.

3. 1. 2. 1 Slohové rozvrstvení jazykových prostředků

Eduard Čech, Alexandr Stich a Antonín Tejnor zařazují diferenci jazykových prostředků za výklad o funkčních stylech, a to proto, že jsou dle autorů voleny na základě funkce (funkčního stylu) komunikátu. Autoři vymezují dvě základní oblasti jazykových prostředků, konkrétně slohově zabarvené¹⁴⁴ a slohově nezabarvené¹⁴⁵. V rámci slohově zabarvených prostředků jsou diferována slova hovorová, knižní a zastaralá. Zvláštní kategorii představují dle autorů učebnice výrazy nespisovné.

Za podkapitolou následuje krátké cvičení, které je zaměřeno na memorování naučených znalostí. Ačkoliv tedy autoři komponují výklad v kontextu využití znalostí v praktickém životě, cvičení je zaměřeno ryze teoreticky, žáci nejsou vybízeni k aktivní práci a k čínorodé strukturalizaci a systematizaci svých poznatků a k jejich metamorfování v praktické schopnosti.

3. 1. 3 Funkční umělecký styl

Funkční umělecký styl není v učebnici vykládán *explicitě*, ale skrze slohový útvar vypravování. Kapitola jemu věnovaná začíná rozsáhlou ukázkou, která bohužel není dále ve výuce využita, slouží pouze k jeho prezentaci. Umělecký funkční styl je vkomponován do výkladu o vypravování, které je „důležitou součástí umělecké literatury (...) vyskytuje se v lidové slovesnosti (...) setkáme se s ním i v denním životě“¹⁴⁶.

Kompozice vyprávění je určena sledem dějových prvků, přičemž postihujeme to, co se stalo v kontextu dílčích událostí, postihujeme i jejich příčinnou souvislost.

Vypravování je spojeno s prvky popisu a s prvky charakteristiky (přímé i nepřímé). Autoři jej vystihují přes prizma dějového napětí, které vyplývá „z toho, jak závažná je zápletka a jak brzy z vypravování poznáváme, že se děj blíží k rozuzlení“¹⁴⁷.

---

¹⁴⁴ Jejich použití je v určitých situacích nevhodné.

¹⁴⁵ Hodí se pro každý projev a každou situaci.

¹⁴⁶ ČECH, Eduard., STICH, Alexandr., TEJNOR, Antonín. *Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 1. vydání. Praha: SPN, 1972. s. 21. ISBN neuvedeno

¹⁴⁷ ČECH, Eduard., STICH, Alexandr., TEJNOR, Antonín. *Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 1. vydání. Praha: SPN, 1972. s. 22. ISBN neuvedeno

S kompozicí úzce souvisí jazyk slohového útvaru, jenž je typický dějovými slovesy, objevuje se prézens historický či široká škála podstatných a přídavných jmen.

Výklad je opět zakončen cvičeními, která jsou zaměřena ryze kognitivně. V rámci cvičení je také ukázka, která však nenaplnuje svůj potenciál. Autoři učebnice se smířili s jejím uvedením a s připojením jednoho úkolu týkajícího se procvičování synonym.

3.1.4 Teorie slohového vyučování versus Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy

Tato podkapitola je pojata zcela hypoteticky. Jsem si vědom toho, že vzhledem k roku vydání učebnice nemůžu na její formální ani obsahovou stránku klást stejné požadavky jako na učebnice vzniklé později. Podkapitola bude tedy koncipována jako hodnocení skrze dnešní požadavky na slohové vyučování ve srovnání s tím, jak bylo koncipováno v době vzniku učebnice.

Eva Minářová¹⁴⁸ apeluje na komunikativní potřebu slohového vyučování. Domnívám se, že tato potřeba nevzniká až po roce 1989, ale měla by vždy být součástí jazykové výuky. Autoři středoškolské učebnice tuto potřebu implicitně reflektují, a to především úkoly za dílčími výklady. Realizace probíhá konkrétními ukázkami, ke kterým se vztahují (také) komunikativně-kognitivní příklady. Dle mého názoru by komunikační potřeba mohla být rozvíjena dynamičtěji, stačilo by větší zastoupení ukázek a úkolů, které by se nezakládaly pouze na aplikaci poznatků na ukázkou, případně na vyhledání určitých jevů v ukázce, ale sloužily by jako etalon pro verbální úlohy, na nichž by si žáci měli možnost procvičit také mluvený projev v kontextu daného funkčního stylu či slohového útvaru. Potřeba komunikace tedy částečně naplněna je, nicméně pro současné slohové vyučování je nedostačující.

Další tezí, kterou Eva Minářová předkládá, je zdůraznění objektivních a subjektivních slohotvorných činitelů. V tomto bodě kolektiv autorů selhal, vymezuje základní slohotvorné činitele, avšak ty nejsou systematizovány do dvou zmiňovaných základních kategorií.

---

¹⁴⁸ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

Domnívám se, že didaktické zásady byly *apriori* dodržovány i v době vzniku učebnice, jelikož každá vzdělávací soustava za jakéhokoliv politického systému staví na všestranné výchovnosti vyučování, přiměřenosti, trvalosti získaných poznatků, uvědomělosti či názornosti. Je jenom otázkou, do jaké míry jsou uskutečňovány a jakým způsobem jsou do učebnic implementovány.

Základní zásada přiměřenosti není dodržena. Implicitně jsou podceňovány kognitivní schopnosti žáků, jimž je učebnice určena. Doporučoval bych sdělování většího množství poznatků, které by mohlo být integrováno například jako „učivo pro zájemce“. Tímto by byla splněna jednak podmínka přiměřenosti, druhak by byli aktivováni žáci nadanější, žáci s větším zájmem o slohové učivo. Zásada aktivity a názornosti není vůbec naplňována. Žáci nejsou vybízeni k aktivitě, cvičení nepodporují snahu žáků vyhledat určité informace, ukázky jsou zvoleny *pro forma*, není naplněn jejich potenciál¹⁴⁹, mají pouze ilustrativní charakter. S tímto souvisí také názornost, která v učebnici zcela absentuje. Autoři učebnice se snaží o přiblížení slohového učiva žákům skrze běžný život, nepropojují jej však s využitím ilustrací či grafů, které by mohly zvýšit zájem žáků o učivo a jenž také mohou fungovat jako motivační prvek.

Z teorie funkčních stylů autoři vycházejí, i když výklad o nich je dle mého názoru zcela nedostatečný. Funkční styly slouží jako etalon pro zmínky o slohových útvarech, které je v dalším výkladu suplují. Nesetkáme se tak s termínem funkční umělecký styl, ale s pojmem vypravování, u něhož je pouze podotknuto, že je základním kamenem umělecké literatury. Funkční styly jsou žákům objasněny¹⁵⁰, dále se s nimi nepracuje a jsou nahrazeny slohovými útvary.

Podkapitola byla koncipována jako komparace struktury učebnice, respektive výkladu o funkčním uměleckém stylu, z roku 1972 s dnešními požadavky kladenými na slohové vyučování reprezentované *Slohovým vyučováním* Evy Minářové. Konkluze komparace se odehrávají v hypotetické rovině, primárně jsem chtěl ukázat, jak se změnil přístup k vyučování slohu a také vývoj požadavků kladených na učebnice.

---

¹⁴⁹ Míra zastoupení potřeby komunikace je zcela nedostačující a nenahradí ostatní zásady.

¹⁵⁰ Alespoň je jim přiblížena jejich existence a podán jejich výčet.

3. 1. 5 Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí

K analýze učebnice bylo přistupováno s tím, že poznatky předávané didaktickou transformací nebudou korespondovat se soudobými vědeckými poznatky. Tato premisa se naplnila částečně, lingvistické poznatky s výkladem korespondují, leč jejich množství je nedostatečné a také nejsou předávány komplexně a v kontextu ostatních poznatků. Politický podtext je v učebnici bezesporu zastoupen, a to především výběrem ukázek politického charakteru. Doprovodné struktury naplňující především zásadu názornosti jsou nedostačující, kdyby nebyly číslovány jednotlivé (pod)kapitoly, chyběly by zcela.

Za nedostačující považují definici slohu. Žáci se explicitně nedozví, co to sloh je a čím se zabývá. Autoři učebnice striktně propojují výklad s běžným životem, na úkor čehož omezují nejen množství předkládaných faktů, ale výklad působí zmateně, nejednotně, k mnohým informacím dospějeme až dedukcí, což by nemělo být primární funkcí učebnice, byť středoškolské.

Funkční styly (slohy) jsou vymezeny čtyři, vychází tedy z teorie Havránkovy, která je doplněna teorií Hausenblasovou a Trávníčkovou. Funkční styly jsou izolované, je podán jejich výčet, větší pozornost se jim nevěnuje. Naopak, jsou podřízeny slohovým útvarům, kterými jsou funkční styly suplovány. Slohové útvary jsou tedy autory učebnice stavěny hierarchicky na vyšší účelovou úroveň. Také splývání termínů stylistika a sloh a jejich uplatňování jako synonym se nejeví dobře zvolené. Dle mého názoru tato skutečnost může vést k pojmovému zmatení žáků, jelikož termín sloh není využíván pouze v oblasti stylistiky.

Velmi si cením stratifikace slovní zásoby. Domnívám se, že toto učivo je naplněním premisy o korespondenci vykládaného učiva a praktického života.

S uměleckým funkčním stylem jako takovým se v učebnici nesetkáme. Je nahrazen vypravováním, kteréžto je obsaženo také v literatuře. Tento postup by mohl být vhodný, autoři by však měli explicitně zmínit, že vyprávění, respektive vyprávěcí postup je základní postupem v umělecké literatuře. Jak už bylo proklamováno výše, hierarchizujeme-li výše zmiňované termíny, autoři nejvýše staví slohové útvary, k jejichž výkladu slouží funkční styly (slohy). V současných učebnicích a zároveň s aktuálními lingvistickými poznatky by mělo být pořadí termínů obrácené.

Autoři učebnice dle mého mínění nezvládli integraci ukázek do výkladové části učiva. Pominu-li jejich tematickou nevhodnost, nejsou fragmenty využity, jejich primární funkcí je pouhá demonstrace určité části výkladu. Žáci nejsou skrze ně aktivováni, není po nich požadována činorodost, ukázky dle mého názoru ztrácí svou funkci a jsou pouhým komplementem struktury učebnice.

S absencí funkčního uměleckého stylu souvisí nepřítomnost jeho žánrové diferenciaci. Vzhledem k charakteru učebnice a jejího praktického zaměření se domnívám, že nezačlenění tohoto rozvržení je fatální chyba.

3. 2 Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol (1998)

Středoškolská učebnice od Zdeňka Hlavsy¹⁵¹ a kolektivu vyšla poprvé ve Státním pedagogickém nakladatelství v roce 1995. Pracoval jsem s třetím vydáním, jež vzniklo roku 1998, tudíž v názvu kapitoly uvádím právě tento rok a analýzu této učebnice řadím dle data třetího vytištění.

Zastávám myšlenku, že Státní pedagogické nakladatelství patří ke konzervativnějším, to znamená, že výkladové pasáže nejsou zcela v souladu s aktuálními pedagogickými a vědeckými poznatky, tudíž v učebnicích tohoto nakladatelství se setkáme s klasickým poučením týkajícím se daného učiva.

3. 2. 1 Sloh (stylistika) jazykových projevů

Autoři učebnice charakterizují sloh (či styl) jako „způsob výstavby jazykového projevu, tj. způsob zpracování obsahu a využití jazykových prostředků“¹⁵². Stylistika je popisována jako nauka o slohu a hlavním předmětem jejího zájmu jsou druhy slohu, slohová výstavba jazykových projevů a slohové rozvrstvení jazykových prostředků. Poznatky, které stylistika předkládá, využívají „k dosažení praktického cíle výuky – slohově vytríbeného vyjadřování ústního i písemného“¹⁵³.

Výklad dále pokračuje vymezením hlavních fází¹⁵⁴ promyšleného jazykového vyjádření, přičemž je zdůrazněna jejich postupnost, a to zejména při projevu nepřipraveném. U sdělení, která si můžeme připravit předem, většinou jednotlivé fáze hierarchicky dodržujeme, k čemuž nám slouží osnova.

Poznámkami o osnově končí úvodní výklad o stylistice a o předmětu jejího zkoumání. Na první kapitolu navazuje pojednání o jazykových stylech a slohotvorných činitelích.

---

¹⁵¹ HLAVSA, Zdeněk. a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol*. 3. vydání. Praha: SPN, 1998. s. 160. ISBN 80-85937-86-7.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Jedná se o „1. ujasnění cíle sdělení, 2. výběr faktů, 3. rozvrstvení obsahu, 4. jazyková formulace (stylizace), 5. pronesení nebo napsání textu.“ (s. 160)

Slohotvorné činitele jsou popsány jako faktory, které ovlivňují výsledný komunikační produkt. Činitele jsou diferencovány do dvou ustálených oblastí¹⁵⁵, jsou zmíněny možné ovlivňující okolnosti jazykového projevu. Autoři jmenují například autora jazykového projevu a podmínky, za nichž projev vzniká.

Středoškolská učebnice dále podrobněji rozpracovává individuální styl, který charakterizuje jako „způsob vyjadřování jednotlivých lidí, (...) někdo má chudou slovní zásobu, jiný bohatou, někdo se vyjadřuje suše, jiný obrazně. Styl příznačný pro jazykové projevy jednotlivce, jednoho autora, nazýváme individuální (osobní) styl“¹⁵⁶. Učebnice dává za příklad spisovatele Karla Čapka a Vladislava Vančuru, jejichž autorský styl je typický a lze jej demaskovat po pár řádcích jejich textu¹⁵⁷.

Vedle individuálního stylu je podrobněji zpracována také otázka stylů a slohotvorných činitelů s obecnou platností. Mezi činitele obecné platnosti jsou řazeny „podmínky a okolnosti, jimiž je mluvčí nebo pisatel vázán a k nimž musí při výběru a uspořádání jazykových prostředků přihlížet“¹⁵⁸. Konkrétně je jmenováno, zda je projev veřejný, nebo neveřejný, zohledněna je také přítomnost adresáta, zda je projev mluvený nebo psaný a nezanedbatelný je také účel projevu.¹⁵⁹

Výklad postupuje poznámkami o diferencích mezi vyjadřováním čistě spisovným a o rozdílech ve formě mezi projevy mluvenými a psanými.

Obecné poučení o stylistice je v této středoškolské učebnici zpracováno na vysoké úrovni. Oceňuji zejména fakt, že je jasně vymezen předmět zájmu stylistiky, zároveň jsou implicitně zmíněny tři hlavní úkoly stylistiky, které Hubáček vymezil na individuální užívání jazyka, praktické ovládání dovedností a stanovení a popis stylistické systematiky.

---

¹⁵⁵ Tj. objektivní a subjektivní.

¹⁵⁶ HLAVSA, Zdeněk. a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol*. 3. vydání. Praha: SPN, 1998. s. 161. ISBN 80-85937-86-7.

¹⁵⁷ Pod výkladem o osobním stylu následují dvě ukázky od již zmiňovaných autorů, které slouží jako etalon pro následnou interpretaci těchto dvou rozdílných stylů.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 162.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 162 – 165.

Hubáčkovy vědecké poznatky jsou zakomponovány i do výkladu o individuálním stylu. Procesem didaktické transformace jsou žákům předány nejdůležitější poznatky, přičemž je zdůrazněno praktické hledisko tvůrce jazykového projevu.

Za negativum úvodního vhledu do stylistiky považují absenci alespoň krátké zmínky o historickém vývoji stylistiky, a to především v kontextu vývoje spisovného jazyka.

3. 2. 2 Jazykové styly podle funkce (funkční styly)

Jak už z názvu kapitoly vyplývá, autoři učebnice zvolili metodologický přístup ve výkladu o funkčních stylech přes jejich příznačnou funkci. Tato funkce je žákům přiblížena tímto způsobem: „někdy jde pouze o to dorozumět se o běžných záležitostech denního života, jindy je cílem projevu sdělení závažných rozhodnutí (např. ve styku veřejnosti s úřady) a projednání důležitých otázek (např. obchodních); jindy zase, např. v článku v odborném časopise, jde o vyložení nových poznatků nebo objevů apod.“¹⁶⁰.

Variabilní funkce jazykového projevu a s tím spojený funkční styl, k němuž tento můžeme zařadit, pramení ze sociálního kontextu, v němž projev vzniká, nebo ve kterém má působit.

Na základě funkce Hlavsa a kolektiv rozlišují styl prostě sdělovací¹⁶¹, odborný, který dělí na styl prakticky odborný a vědecký naučný, styl publicistický a styl slovesných uměleckých děl.

Výklad o funkčních stylech je zakončen dvěma ukázkami, které se týkají uměleckého funkčního stylu a na nichž je demonstrována variabilnost ztvárnění uměleckých projevů v rámci jednoho funkčního stylu. Domnívám se, že ukázky jsou zvoleny kvalitně, nicméně není naplněn jejich potenciál, který by mohl být využit například k uplatnění mezipředmětových vztahů (např. literatura či dějepis), kteréžto by přispěly k propojení a systematizaci poznatků z různých předmětů.

---

¹⁶⁰ HLAVSA, Zdeněk. a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol*. 3. vydání. Praha: SPN, 1998. s. 165. ISBN 80-85937-86-7

¹⁶¹ Prostě sdělovací můžeme volně zaměnit s funkčním stylem hovorovým.

Funkční styly jsou vyloženy na základě stylové diferenciací pramenící z odrazu funkce, jež jazyk zaujímá ve společnosti.

Jednotlivé funkční styly jsou vymezeny na základě výčtu Havránkova a Jedličkova, přičemž neberou v úvahu styl řečnický, který se vyskytuje ve výčtu Minářové. Není zmíněn ani styl konverzační, který se pohybuje na hraně řazení a nezařazování. V rámci funkčních stylů není zmínka ani o stylu esejistickém.

Cením si toho, že autoři učebnice zmiňují podstyly odborného stylu, domnívám se však, že pro snadnější uchopení této difference by bylo vhodné výklad doplnit konkrétními ukázkami těchto substylů, na nichž by byly demonstrovány distinkce mezi nimi.

Za negativum považuji vynechání zmínky o diskuzích o počtu vydělovaných funkčních stylů a také absenci připomínek o nestálosti a nejednotnosti jejich vydělování v současnosti, ale i v minulosti. Připomínky mám taktéž k neúplnosti výkladu co do řazení jednotlivých funkčních stylů od hovorového po umělecký (či vědecký).

3. 2. 3 Umělecký funkční styl

Funkční umělecký styl je v této středoškolské učebnici vykládán za pomoci slohových útvarů. Jádro výkladu tvoří vypravování, jehož teoretické poznatky jsou aplikovány na funkční umělecký styl. „Cílem vypravování je vystihnout jedinečnou událost jako sled určitých dějových složek. Vyprávěcí slohový postup je velmi častý v běžném lidském dorozumívání, ale jsou na něm založeny i četné žánry umělecké literatury a ve sféře odborného stylu má své místo zejména v dílech historických.“¹⁶²

Podkapitola *Autor / Vypravěč* popisuje postoje a cíle vyprávění. Hlavním cílem je „upozornit [posluchače] na svou osobu, podělit se s nimi o zajímavé zážitky, poskytnout jim určité informace, pobavit je...“¹⁶³.

Následuje popis fází vyprávění, jimiž se nebudu více zabírat vzhledem k tématu práce. Výklad pokračuje vykreslením diferencí mezi vypravováním mluveným a psaným

---

¹⁶² HLAVSA, Zdeněk. a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol*. 3. vydání. Praha: SPN, 1998. s. 200. ISBN 80-85937-86-7

¹⁶³ Tamtéž.

a přesouvá se k druhému důležitému subjektu interakce ve vypravování, potažmo v uměleckém díle, a to k adresátovi.

V průběhu vypravování, jakožto základnímu kamenu uměleckého díla, se autor obrací ke svým adresátům (posluchačům či čtenářům). Důležitá je podmínka, zda je kontakt mezi autorem a recipientem fiktivní, nebo reálný. Od této podmínky se odvíjí, jak je umělecký výtvar adresátem recipován.

Středoškolská učebnice dále charakterizuje komplikovaný vztah, kterým umělecká literatura prezentuje „složité vztahy mezi fiktivní a reálnou situací vypravování...“¹⁶⁴. Do okruhu zprostředkujících složité poměry autoři učebnice zařazují elipsy, vysvětlující odbočky a poznámky, otázky, oslovení či společné zážitky.

Na etalonu funkčního uměleckého stylu autoři vysvětlují pojem téma uměleckého vypravování, které chápou jako výsledek „autorovy konstrukce“¹⁶⁵, v níž má rozhodující vliv „autorova tvořivost, fantazie formující vypravování v uměleckém epickém díle“¹⁶⁶.

Autoři učebnice ve výkladu pokračují konkrétními a komplexními poznámkami týkajícími se slohového postupu vyprávěcího. Jelikož vyprávění není hlavním tématem diplomové práce, nebudu se jím dále zabírat.

Učebnice Hlavsy a kolektivu je specifická tím, jakým způsobem explikuje funkční umělecký styl. Jako základ výkladu si autoři zvolili vypravování, na němž demonstrují, jak se projevuje v umělecké literatuře i v běžné komunikaci. Domnívám se, že tento způsob výkladu nebyl zvolen vhodně, a to zejména kvůli neostrému vymezení ústředního termínu – funkční umělecký styl. Z výše zmíněného vyplývá, že se v učebnici nesetkáme s žádnými zmínkami o pochybnostech zařazení funkčního uměleckého stylu do tohoto systému.

Domnívám se, že je-li učebnice určena pro výuku na středních školách, měl by být výklad strukturován jinak. Dle mého názoru by bylo pro žáky lépe uchopitelné učivo

---

¹⁶⁴ HLAVSA, Zdeněk. a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol*. 3. vydání. Praha: SPN, 1998. s. 204. ISBN 80-85937-86-7

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 206.

¹⁶⁶ Tamtéž.

systematizované dle jednotlivých funkčních stylů, nikoliv na základě slohových útvarů a jejich následnému zařazení k různým stylům s vymezenými specifiky jejich použití.

3. 2. 4 Teorie slohového vyučování vs. Český jazyk pro I. - IV. ročník středních škol

Eva Minářová ve své publikaci¹⁶⁷ vznáší poznámku, že slohová výuka v současné škole by měla vycházet z potřeby komunikace. Bohužel musím konstatovat, že Hlavsa s kolektivem tuto podmínku naplnili pouze částečně. Komunikační hledisko se v učebním textu vyskytuje pouze ve cvičeních za jednotlivými částmi výkladu, a to výhradně jako podružné doplnění otázek a úkolů.

Ve výkladu bohužel nejsou hlouběji probrány slohotvorné činitele, a to zejména z důvodu jiné systematiky výkladu v této učebnici. Státní pedagogické nakladatelství náleží k prověřeným nakladatelstvím, bohužel se domnívám, že ustrnulo na „staré osvědčené úrovni“. Dnešní doba si žádá jiný přístup k výkladu učiva. Tato středoškolská učebnice upozaďuje komunikační zřetel, zásada všestranné výchovnosti vyučování také není stoprocentně naplněna, poněvadž strukturace učiva nepodporuje zásadu soustavnosti a je dle mého názoru nepřiměřená k věku, dosavadním znalostem a kognitivním schopnostem žáků středních škol.¹⁶⁸

Učivo o funkčních stylech vychází s diferenciací Havránkovy a Jedličkovy. Toto rozhodnutí je adekvátní k současnému lingvistickému bádání. Bohužel princip zvolení si teorie o funkčních stylech jako výchozího bodu není naplněn (viz funkční umělecký styl).

Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol splňuje základní parametry pro slohové vyučování. Kolektiv autorů však ustrnul na bazálních pedagogických principech, které dále nerozvíjí a nevyužívá jejich potenciál k vytvoření interaktivního a integrujícího výkladu. Učebnice poskytuje učitelům dobré základní vodítko pro výklad, nicméně by si učebnice zasloužila doplnění o mezipředmětové vztahy, o zvýšení podílu komunikačního zřetelu a také o jasnou specifikaci, pro jaký typ středních škol je určena.

---

¹⁶⁷ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

¹⁶⁸ Tento výrok je nutno chápat v případě, že budeme vycházet z předpokladu, že učebnice je určena pro střední školy s maturitou, pro něž je implicitně určena.

Domnívám se, že náročnost výkladu ve vydání, se kterým jsem pracoval, je zvolena jako kompromisní. Tudiž je pro střední školy s maturitou nedostačující a pro učiliště příliš náročná.

3. 2. 5 Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí

Učebnice *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol* obsahuje celkem podrobný výklad o stylistice. Stylistiku (sloh) chápe kolektiv autorů jako výstavbu jazykových prostředků, jejichž použití je závislé na sociálním kontextu vzniku díla nebo jeho adresování. Velmi oceňuji, že autoři vymezili objekt zájmu stylistiky, což dle mého názoru pomůže žákům v systematizaci poznatků. Vymezení předmětu zájmu stylistiky jako vědy včetně uvedení hlavních úkolů stylistiky tak koresponduje s tezemi, jež vznáší Hubáček¹⁶⁹. Opět ale mám výhradu k libovolnému zaměňování pojmů. Předešlá učebnice volně zaměňovala termíny styl a sloh, tato učebnice volně operuje s pojmenováním stylistika a sloh. Domnívám se, že už na základě elementární podstaty stylistiky, to jest lingvistické disciplíny, není možné zmiňované libovolné zaměňování¹⁷⁰.

Ačkoliv se autoři podrobně věnují stylistice jako vědě, ve výkladu o slohotvorných činitelích se smířují s pouhým výčtem základních skupin slohotvorných činitelů s připojenými příklady. Individuální styl chápou autoři jako styl jednotlivých lidí. Tato poznámka je pravdivá, nicméně se domnívám, že je značně zjednodušující a v kontextu středoškolského učiva nedostačující.

Teorie funkčních stylů je vykládána skrze funkci, to znamená ze sociálního ukotvení jazykových promluv. Hlavsa s kolektivem vymezují pět základních funkčních stylů – prostěsdědlovací, odborný, u nějž vymezují dva substyly (praktický a vědecky naučný), publicistický a styl uměleckých děl. Autoři vychází z difference Havránkovy a Jedličkovy. Bohužel výčet funkčních stylů působí uzavřeně a nejsou jmenovány jejich možné přesahy zhmotněné v různých jiných substylech a v sekundárních stylech. Za velké negativum považují absenci poznámky o řečnickém a esejistickém stylu. Výklad o funkčních stylech neobsahuje komentář o diskuzích týkajících se jejich počtu ani o jejich lineárním řazení.

---

¹⁶⁹ Viz kapitola 1.

¹⁷⁰ Srov. definice stylistiky v kapitole 1.

Jádro kapitoly o funkčním uměleckém stylu tvoří slohový útvar vypravování. Metodu, kterou autoři zvolili, považují za krajně nevhodnou, a to zejména proto, že funkční styly jsou samostatně fungující jednotkou, která si zaslouží vlastní výklad. Středoškolská učebnice je implicitně určena žákům středních škol s maturitou, tudíž stavět výklad na slohovém útvaru považují za neodpovídající kognitivním znalostem středoškolských žáků¹⁷¹.

Umělecký styl zahrnuje kapitolu *Autor*, kterou pokládám za pozitivní zejména v jejím možném použití v integraci jiných předmětů. Stejný názor zaujímám také v otázce ztvárnění tématu vypravování, které je v učebnici interpretováno jako autorova konstrukce vyprávění. Mezipředmětové vztahy by se daly aplikovat také na ukázky za jednotlivými částmi výkladu. Ukázky jsou dle mého názoru zvoleny dobře, avšak jejich možný potenciál není zcela naplněn, texty zůstávají u své primární funkce, kterou je demonstrace výkladu.

Překvapující skutečností je, že u uměleckého funkčního stylu není ani zmínka o estetické funkci, která je dle lingvistických poznatků základním stavebním prvkem každého uměleckého díla.

Výklad upozaduje komunikační hledisko, které je koncentrováno především do ukázek za poznámkami. Autoři nedodrželi pedagogickou zásadu soustavnosti a přiměřenosti.

Třetí vydání učebnice je datováno rokem 1998. Předpokládal jsem tedy, že korespondence s aktuálními vědeckými poznatky bude na vyšší úrovni. Tato teze byla naplněna částečně. Didaktická rekonstrukce vědeckých poznatků je na vysoké úrovni, avšak nezahrnuje jejich přiměřené množství. Zarážející je také fakt, že v rámci funkčního uměleckého stylu není obsažena problematika prózy, poezie a dramatu. Předpokládal jsem, že žánrová diference uměleckého stylu se bude nalézat v každé analyzované učebnici.

Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol vydaný Státním pedagogickým nakladatelstvím lze zařadit k učebnicím dostačujícím pro výuku na střední škole, i když by si zasloužila určité aktualizace co do množství učiva i přizpůsobení se aktuálním pedagogicko-psychologickým poznatkům o vzdělávání žáků.

---

¹⁷¹ Používám substantivum žák, i když jsme si vědomi větší vhodnosti substantiva student vzhledem k použitému adjektivu. Avšak *sensu stricto* se studentem nazývá pouze člověk studující vysokou školu.

3.3 Komunikace a sloh (2009)

Autorkami středoškolské učebnice českého jazyka *Komunikace a sloh – český jazyk pro střední školy* jsou Jana Hoffmannová, Jaroslava Ježková a Jana Vaňková. Učebnici vydalo plzeňské nakladatelství Fraus v roce 2009.

Vzhledem k roku vydání učebnice předpokládám vysokou míru korespondence s vědeckými teoretickými poznatky, které budou v širokém rozsahu transformovány do výkladu určeného žákům středních škol. K samotnému rozboru přistupuji s vědomím, že učebnice tohoto nakladatelství patří na našem trhu k náročnějším a také s tím, že je v nich uplatňována integrace předmětů s přímými odkazy na obdobné učivo přímo ve výkladu¹⁷².

3.3.1 Stylistika

Sloh (stylistika) není v úvodu kapitoly s totožným názvem explicitně definován, nicméně v rámci charakteristiky objektivních a subjektivních slohotvorných činitelů je řečeno, že „**vytváření a výstavba každého jazykového projevu, každého textu jsou určovány a ovlivňovány řadou podmínek, za nichž projev vzniká**“¹⁷³. Z citace tedy vyplývá nejenom definice stylistiky jako takové, ale zároveň slouží jako úvodní informace k problematice vnějších a vnitřních slohotvorných činitelů. Podrobně se učebnice věnuje výčtu možných slohotvorných činitelů obou kategorií a výklad plynule pokračuje k základní funkci každého jazykového komunikátu s appendixem o dalších možných funkcích. Funkce se vymezuje jako objektivní činitel, na jehož základě diferencujeme „tzv. funkční styly, to znamená styly komunikátů podle zaměření a funkce“¹⁷⁴.

Do úvodní části jsou také zakomponovány jazykové prostředky, které jsou nejdůležitějším faktorem při rozhodnutí, zda má mít tvořený projev formu psanou či mluvenou.¹⁷⁵

---

¹⁷² Jednotlivé odkazy se vztahují k učebnicím od totožného nakladatelství.

¹⁷³ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 46. ISBN 978-80-7238-780-9. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 46 – 47.

Domnívám se, že výklad věnovaný stylistice je neúplný, žákům neumožňuje jasné uchopení problematiky předmětu zkoumání této vědy. Za fatální nedostatek považuji eliminaci explicitně napsané definice stylistiky (či slohu¹⁷⁶). Velké pozitivum spatřuji ve druhé části „úvodu do stylistiky“, jež má charakter praktických cvičení¹⁷⁷, která jsou zaměřena na uvedení teoretických znalostí do praxe. Ukázky jsou jasně odlišitelné a dle mého názoru jsou výborným nástrojem pro souhrnné opakování učiva i pro systematizaci dílčích poznatků. Úvodní kapitola je zakončena shrnutím, ve kterém jsou obsaženy nejdůležitější poznatky z kapitoly.

Ačkoliv autorky učebnice nepovažují za nutné explicitně vymezit zájem stylistiky, dedukcí dojdeme k závěru, že stylistika je vysvětlena pomocí objektivních a subjektivních slohotvorných činitelů, *de facto* tedy na základě sociálního ukotvení stylistiky. Učebnice se nenápadně dotýká Jelínkovy definice stylistiky jakožto vědy zabývající se výběrem jazykových prostředků z množiny konkurenční. Nemyslím si, že by ve středoškolské učebnici měly být uvedeny pojmy *langue* či *parole*, na druhou stranu vzhledem k implicitní definici vycházející ze sociálního uplatnění jazyka ve společnosti by tyto termíny mohly být uvedeny alespoň jako rozšiřující (či nepovinné) učivo. Za tragický nedostatek úvodní kapitoly učebnice pokládám skutečnost, že nedochází k vymezení předmětu zájmu stylistiky, i když praktické využití těchto teoretických (ne)poznatků má být aplikováno na cvičení za kapitolou.

3. 3. 2 Slohové rozvrstvení jazykových prostředků

Jazykové prostředky jsou charakterizovány jako „základní stavební materiál každého textu, třeba jako cihly, kameny či stavební panely. Jazykové prostředky pocházejí z různých jazykových rovin: roviny hláskoslovné, tvaroslovné, lexikální a syntaktické (skladební). Jazykovým prostředkem je např. hláska, tvar slova, slovo či slovní spojení, věta, souvětí¹⁷⁸.

---

¹⁷⁶ Učebnice pojmy stylistika a sloh považuje za totožné.

¹⁷⁷ Cvičení mají charakter tří ukázek, které slouží jako etalon pro tři společné otázky (komu je text určen, jak se výběr adresáta projevuje ve výběru jazykových prostředků, zejména ve slovní zásobě a větné stavbě a jak jsou v psaném textu využity grafické prvky.

¹⁷⁸ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 50. ISBN 978-80-7238-780-9.

V učebnici je prezentována myšlenka, že spisovný jazyk má vyšší komunikativní a reprezentační funkci než útvary nespisovné. Nespisovné výrazy nemají reprezentativní roli, nicméně zastávají nezastupitelnou roli, zejména v soukromých a neveřejných projevech.

V rámci spisovné češtiny výklad vymezuje rysy tzv. hovorové češtiny, „**tedy vrstvy spisovného jazyka využívané hlavně v mluvených, spíše veřejných, ale ne vyloženě oficiálních, spíše neformálních projevech...**¹⁷⁹. Autorky dále zdůrazňují, že využívání jazykových prostředků s příznaky hovorovosti není vhodné u odborného a administrativního stylu, naopak, u publicistického a zejména uměleckého stylu „se užívají vždy s určitým záměrem“¹⁸⁰, využívají se k charakteristice postav (nejen) v dialozích.

Po teoretické části výkladu následuje výčet příkladů stylově příznakových hovorových variant jednotlivých jazykových rovin (hláskoslovná, tvaroslovná). Krátký odstavec je také věnován obecné češtině jakožto interdialektu a jsou jmenovány některé její charakteristické jevy¹⁸¹.

V rámci výkladu o spisovných a nespisovných jazykových prostředcích se pojednává o výrazech hovorových, knižních a neutrálních. „Výrazy stylově neutrální můžeme užít bez omezení v jakémkoliv projevu. Knižní prostředky jsou určeny především pro psané projevy, ale setkat se s nimi můžeme i v podobě mluvené.“¹⁸²

Výklad věnovaný slohovému rozvrstvení jazykových prostředků je opět zakončen cvičeními, která vycházejí z praktických ukázek.

Kapitola v učebnici věnující se tématu slohového rozvrstvení jazykových prostředků je příkladem integrace lingvistického učiva do učiva slohového. V kapitole je vyložena hierarchizace jazykových prostředků od archaických až po výrazy nespisovné.

---

¹⁷⁹ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 50. ISBN 978-80-7238-780-9. Zvýrazněno autorkami citátu.. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Například protetické v-, sloužení samohlásek, vynechání některých skupin hlásek apod.

¹⁸² Tamtéž, s. 53.

Po teoretickém ukotvení následují cvičení, jež jsou výborným podkladem pro samostatnou tvůrčí činnost žáků.

3. 3. 3 Funkční styly

„Mezi základní objektivní slohotvorné činitele patří funkce. Základní funkcí každého komunikátu je funkce sdělná. Na ni se navrstvují různé další funkce, jako např. funkce odborně sdělná, řídicí, direktivní, přesvědčovací a získávací, esteticky sdělná.“¹⁸³ Takto zní výchozí informace k výkladu o funkčních stylech. Jak z něho můžeme snadno dedukovat, autorky učebnice se rozhodly vyložit tuto problematiku na základě funkce projevu.

Autorky si uvědomují proměnlivost počtu funkčních stylů a vysvětlují ji tím, že „počet funkčních stylů závisí na tom, jaké požadavky jsou ze strany společnosti na jazyk kladeny, je tedy závislý na funkcích jazyka ve společnosti“¹⁸⁴.

V učebnici jsou rozlišeny tyto funkční styly: prostěsdělovací, odborný (teoretický odborný, popularizační, učební), administrativní, publicistický, řečnický a umělecký. V kontextu naší diplomové práce se budeme věnovat funkčnímu stylu uměleckému.¹⁸⁵

Velmi oceňuji, že autorky učebnice seznamují žáky s faktem nejasného počtu i názvu funkčních stylů. Bohužel se spokojují s pouhým konstatováním této skutečnosti, v učebnici se nedozvíme nic o vývoji názorů na danou problematiku ani o stratigrafii funkčních stylů (styly základní, druhotné a podstyly). Domnívám se, že toto rozvrstvení by ve středoškolských učebnicích chybět nemělo.

Učebnice vymezuje šest základních funkčních stylů, leč žáci se nedozví, jakou diferenciaci se vlastně učí, kdo je jejím autorem. Také považuji za důležité zmínit se o kolísavosti funkčního stylu řečnického a konverzačního.

---

¹⁸³ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 69. ISBN 978-80-7238-780-9. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

3. 3. 4 Umělecký funkční styl

Autorky učebnice vyzdvihují fakt, že funkční styl umělecký se značně diferencuje od ostatních funkčních stylů zejména převahou estetické funkce, „**autoři tyto texty záměrně vytvářejí tak, aby na čtenáře působily esteticky, aby u nich vyvolávaly silné prožitky, aby ovlivňovaly jejich city, pocity, nálady, postoje...**“¹⁸⁶. Vedle této stěžejní funkce jsou zastoupeny taktéž funkce jiné, například vzdělávací, výchovná či rekreační. Přítomnost těchto „doprovodných“ funkcí je ve stínu funkce estetické, již autor uměleckého textu podřizuje kompozici i stylizaci textu, výběr jazykových prostředků se podílí na konečném účinku uměleckého díla.

Estetického účinku je dosahováno i prostředky z různých jazykových rovin¹⁸⁷, autor má ke svému vyjádření neomezené možnosti.

Pokud srovnáme stylové normy jednotlivých funkčních stylů, dojdeme k závěru, že umělecké texty jsou obdařeny normami nejvolnějšími, nejméně vymezenými, přičemž tvůrčí svoboda autora uměleckého vyjádření je největší. Všechny zmiňované faktory vedou k realizaci individuálních autorských stylů.

Autorky konstatují, že během „vývoje krásné literatury [se] vytvořily určité zvyklosti, spjaté s jednotlivými literárními druhy a žánry...“¹⁸⁸. Literární žánry nejsou dále rozebírány, učebnice se věnuje pouze charakteristice literárních druhů.

3. 3. 4. 1 Žánrová diference uměleckého stylu

Poezie představuje „**především pravidelně komponované útvary založené na „vázaném“ verši, tj. vyznačující se pravidelným rytmem a dodržováním metrického systému (trochej – jamb – daktyl), rozmístěním rýmů podle určitého schématu (...), někdy i přesně stanoveným počtem strof a počtem veršů v jednotlivých strofách**“¹⁸⁹. Znalost těchto pravidel je velmi důležitá, na stejné úrovni

---

¹⁸⁶ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 102. ISBN 978-80-7238-780-9. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁸⁷ Naturalistická literatura popisovala odpudivá prostředí za účelem estetického prožitku; vznešené téma může být realizováno obyčejně či naopak.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 103.

¹⁸⁹ Tamtéž. Zvýrazněno autorkami citátu.

však leží lyrický přístup, to jest „vyjadřování **subjektivních** prožitků, dojmů, nálad, citů, pocitů...“¹⁹⁰. Lyrická poezie je typická exkluzivním, básnickým jazykem.

Próza je „**souvislý text**, většinou **epický, vyprávěcí**. Od epických textů očekáváme **vyprávění o skutečnostech, událostech, dějích kolem nás, přístup je objektivnější, vyjadřování je méně ozvláštněné**“¹⁹¹.

Drama je specifický literární druh, o událostech se nevypráví, nýbrž se přímo předvádějí, znázorňují.

Hranice mezi singulárními literárními druhy jsou propustné. Propojenost a nabourávání vžitých představ o literárních druzích napomáhá autorům v realizaci nových, zvláštních, aktualizovaných literárních postupů.

Funkční umělecký styl se nevyskytuje v „čisté“ podobě, ale dochází ke smíšeným podobám. Autoři uměleckého textu do výstavby zapojují prvky různých funkčních stylů, v jejichž důsledku vzniká funkční styl umělecký s výraznou funkcí estetickou.¹⁹²

3.3.4.2 Jazykové prostředky uměleckého stylu

Umělecké texty obsahují celou škálu realizací národního jazyka. Neutrální pozadí recepce literárního díla tvoří spisovná čeština, na jejímž podkladu vynikají různé ozvlášťující prvky. V okruhu slovní zásoby se jedná o výrazy nespisovné, výrazy knižní, archaické či zastaralé. Typické pro umělecké vyjádření je použití figur (metafora, metonymie, synekdocha apod.). Jako stěžejní prvek aktualizovaného vyjádření slouží neologismy.

Syntax uměleckých textů taktéž není svázána pevnými normami. Naopak. Často se vyskytuje elipsa, vsuvky, vytýkání větných členů a podobně. Namísto složitých souvětí se uplatňují „**uvolněná větná stavba, volné přiřazování výpovědí**“¹⁹³.

---

¹⁹⁰ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 102. ISBN 978-80-7238-780-9. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁹¹ Tamtéž. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁹² Tamtéž, s. 103 – 106.

¹⁹³ Tamtéž, s. 108. Zvýrazněno autorkami citátu.

Kompozice i členění literárních textů opět závisí na autorské iniciativě. Konvence i zde ustupují do pozadí, na němž vystupují autorské diference. Autoři uměleckých textů budují kompozici z různých jednotek. Nejmenší jednotkou je motiv, ježto autor řadí za sebe. Motivy skládají téma textu.¹⁹⁴

Umělecký funkční styl provázely pochybnosti o jeho zařazení do systému funkčních stylů především kvůli absenci normy pro užívání jazykových prostředků. Právě tato skutečnost není v učebnici zmíněna, ačkoliv je stěžejní informací pro další dílčí poznatky. Z nepřítomnosti norem pramení široké možnosti uplatnění tvůrčího talentu autorů, na základě kterého vystupuje do popředí estetická funkce jakožto charakteristický prvek funkčního stylu uměleckého. Na tomto místě práce naráží na souznění mezi hypotézami a učebnicovou skutečností. Pronesl jsem myšlenku, že v každé učebnici bude alespoň zmínka o neexistenci explicitně vymezených norem uměleckého stylu a taktéž domněnku o základní charakterizaci funkčního uměleckého stylu skrze estetickou funkci.

V učebnici Hoffmannové, Ježkové a Vaňkové je také krátký výklad o intertextovosti, nicméně tento není úplný. Pro celkovou strukturní představu by dle mého názoru měly být zakomponovány myšlenky Vodičkovy¹⁹⁵ týkající se možnosti vzájemného ovlivňování uměleckých výtvorů.

V učebnici je věnován velký prostor jazykovým prostředkům uměleckého stylu. Od lingvistických poznatků o stratigrafii jazyka českého přechází výklad k jazykovým prostředkům typickým pro umělecké vyjadřování (poetismy, metaforika apod.) až po odstavec věnující se skladbě a neexistenci konvencí jejího užívání.

Pronesl jsem také přesvědčení, že žánrové diferenciaci uměleckého vyjadřování bude věnován značný prostor. Učebnice Hoffmannové, Ježkové a Vaňkové není výjimkou,

---

¹⁹⁴ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 107 - 108. ISBN 978-80-7238-780-9.

¹⁹⁵ Srov. VODIČKA, Felix. *Struktura vývoje*. 2. vydání. Praha: Dauphin, 1998. 611 s. ISBN 80 86019-63-2.

i když rozměr výkladu není tak objemný, jak jsem předpokládal¹⁹⁶ a výklad je zprostředkováván černobíle a zjednodušeně¹⁹⁷.

3.3.4.3 Styl uměleckých textů mezi ostatními funkčními styly

Předěly mezi funkčními styly jsou permeabilní, tudíž fungují ve vzájemné interakci. Umělecký styl ovlivňuje styly ostatní a naopak. „V rámci **publicistického stylu inklinují útvary jako reportáž, fejeton, sloupek aj. vyloženě k beletrii (...). Na pomezí stylu uměleckého, publicistického, případně odborného se pohybuje literatura faktu, cestopisy**“¹⁹⁸. Na průniku uměleckého a odborného stylu se nachází esej (někdy se uvažuje i o samostatném esejistickém stylu).¹⁹⁹

Kapitola věnovaná funkčnímu uměleckému stylu je zakončena několika úkoly, které opět vychází z konkrétních ukázek. Nechybí ani souhrn kapitoly se zdůrazněním nejdůležitějších poznatků o uměleckém stylu.

3.3.5 Komunikace a sloh (2009) vs. teorie slohového vyučování

Základ této subkapitoly bude tvořit kapitola druhá, ve které bylo pojednáváno o teorii slohového vyučování tak, jak ji vidí Eva Minářová²⁰⁰. Budu vycházet právě z této publikace, poněvadž se mi jeví jako metodologicky výborně zpracovaná, respektuje současné pedagogické poznatky²⁰¹ a zároveň je aplikuje na slohové vyučování.

Jak už bylo zmíněno, Minářová považuje za základní potřebu slohového vyučování komunikaci. Domnívám se, že tento prvek je v této učebnici naplněn na sto procent,

---

¹⁹⁶ Výklad o žánrové diferenciaci uměleckého vyjadřování i s cvičeními zahrnuje zhruba jednu stranu. Pro srovnání uvedeme rozsah výkladu o stylistice – 12 stran a výklad o funkčních stylech obecně – čtvrt strany.

¹⁹⁷ Poezie je jednoduše charakterizována pomocí verše, rytmu a subjektivity; próza je typická souvislým textem a pro drama je příznačné, že se daný text předvádí.

¹⁹⁸ HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VAŇKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. s. 113. ISBN 978-80-7238-780-9. Zvýrazněno autorkami citátu.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

²⁰¹ Srov. KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto. *Školní didaktika*. 2. vydání. Praha: Portál, 2009. 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4.

a to nejenom proto, že její první část tvoří výklady na téma komunikace a sloh, ale také zařazováním cvičení a úkolů, které komunikaci podporují.

Objektivní a subjektivní slohotvorné činitele jsou v úvodu kapitoly o slohu vyloženy dosti podrobně, k dokonalosti však dle mého názoru chybí spojení teoretických poznatků s praktickými tvořivými činnostmi žáků. Domnívám se, že tyto by vedly k lepší strukturační a trvalejšímu zapamatování poznatků. Jak už bylo nastíněno na začátku této kapitoly, učebnice nakladatelství Fraus patří k náročnějším, přičemž je respektován kognitivní rozvoj žáků, kterým je daná učebnice určena. V našem případě tedy učebnice splňuje požadavky kladené pro výuku slohu na středních školách, přičemž v daném rozmezí míří k předávání komplexnějších a hlubších poznatků, což může vést k intenzivnějšímu a cílenějšímu rozvoji žákovských schopností a dovedností.

Učebnice žákům předává poznatky soustavně, lineárně od jednodušších (či základních) po složitější (či komplexnější). Učebnice vede k aktivnímu, uvědomělému osvojování poznatků, a to zejména praktickými cvičeními na konci výkladových celků. Cvičení jsou vystavěna na aplikaci teoretických poznatků na konkrétní ukázky. Názornosti učebnice dosahuje grafickým značením, barevným písmem či ilustracemi.

3. 3. 6 Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí

Nejen učebnice českého jazyka a slohu pro střední školy vydavatelství Fraus mají propracovanou strukturační mezipředmětových vztahů. Není výjimkou, že se ve výkladu setkáme s barevně odlišenými odkazy na jiné učebnice stejného nakladatelství pro stejný stupeň škol a také s propojováním již zautomatizovaných poznatků z různých oborů vzdělávání.

Učebnice je na výborné vědecko-učební úrovni nejen kvalitním systémem poznatků, ale také obstojným grafickým zpracováním. Tyto dva základní elementy kvalitní učebnice jsou doplněny cennými ukázkami, které nalézají využití při kontrolních cvičeních za jednotlivými výkladovými oddíly. Ukázky jsou přiměřené vzhledem k náročnosti učebnice, taktéž neslouží prvoplánově k procvičení učiva, ale jsou součástí integrace poznatků z jiných vyučovacích oborů.

Přesto, že je učebnice na celkově vysoké úrovni ve všech rovinách, obsahuje i určité nedostatky. Zde mám na mysli zejména nekomplexní informace ve výkladech,

které by dle mého názoru posloužily k lepší strukturaci a propojení dílčích poznatků v jeden celek. V této středoškolské učebnici je vymezeno osm funkčních stylů, a to prostěsdělovací, odborný, popularizační, umělecký, administrativní, publicistický, řečnický a učební. Vzhledem ke komplexnímu výčtu funkčních stylů²⁰², jenž je plně v korespondenci se soudobými lingvistickými poznatky, se domnívám, že by bylo vhodné začlenění učiva o stylech druhotných a podstylech. Stejný názor zastávám také v otázce vývoje názorů na pojmenování a počet funkčních stylů.

Funkčnímu stylu uměleckému je věnován značný prostor. Nejenže se žáci seznamují s jazykovými prostředky uměleckého vyjadřování, ale také jsou poučeni o žánrové diferenciaci uměleckého vyjádření a o jeho (ne)existujících normách. Stranou nestojí ani postavení funkčního uměleckého stylu mezi ostatními funkčními styly. Ačkoliv tedy není esejistický funkční styl explicitně řazen do jejich výčtu, Hoffmannová, Ježková a Vaňková jej charakterizují v rámci této podkapitoly. Do (potencionálního) výčtu funkčních stylů je tedy zakomponován taktéž seznam Marie Čechové.

Učebnice nakladatelství Fraus splnila má očekávání ve všech směrech. Potvrdila se hypotéza, že se bude jednat o učebnici snažící se zprostředkovat co nejvíce informací, které jsou v souladu se současnými vědecko-lingvistickými názory.

---

²⁰² Ponecháme-li stranou problematiku funkčního stylu konverzačního a esejistického.

3. 4 Komunikace v českém jazyce pro střední školy (2013)

Učebnice *Komunikace v českém jazyce pro střední školy* vychází v roce 2013 v brněnském nakladatelství Didaktis a je nejnověji vydanou učebnicí, která bude v diplomové práci analyzována. Jak již bylo proklamováno, k rozboru bude přistupováno s hypotézou, že výklad týkající se slohu bude plně korespondovat s nejnovějšími vědeckými poznatky, budu se snažit ukázat, jak učebnice jako celek naplňuje teorii slohového vyučování podle Evy Minářové.

3. 4. 1 Stylistika

Definice stylistiky koresponduje s Jelínkovým tvrzením, že stylistika se zabývá výběrem jazykových prostředků z množin prostředků konkurenčních, když autoři učebnice říkají, že nauka o slohu se věnuje „tvorbě sdělení v různých komunikačních situacích. Podstatou slohu je to, že stejný nebo podobný obsah můžeme vyjádřit **různými způsoby** (...), které ale nelze v komunikaci libovolně zaměňovat“²⁰³. Autoři učebnice nezapomínají poznamenat, že „v jazykovědě má (...) nauka o slohu výjimečné postavení. Nezabývá se totiž jen jednou jazykovou rovinou, ale výběrem a užitím jazykových prostředků **všech jazykových rovin** (...) v konkrétním sdělení“²⁰⁴.

V korespondenci s definicí stylistiky jsou popisovány slohotvorné činitele. Jsou rozděleny do dvou skupin, a to subjektivní a objektivní. Subjektivní slohotvorné činitele jsou spojeny s autorskou osobností, objektivní jsou na autorovi nezávislé, patří mezi ně například prostředí a situace komunikace či její forma.

V úvodu do slohu jsou žáci seznámeni s pojmy slohový postup a slohový útvar. Slohový postup „představuje zásady, jimiž se řídí tvorba sdělení po stránce tematické i jazykové“²⁰⁵, slohový útvar „je typ sdělení s charakteristickými rysy užívaný v ustálených komunikačních situacích“²⁰⁶. Dále jsou vyjmenovány jednotlivé slohové postupy a možné slohové útvary.

---

²⁰³ ADÁMKOVÁ, Petra a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2013. s. 70. ISBN 978-80-7358-228-9. Zvýrazněno autory citátu.

²⁰⁴ Tamtéž. Zvýrazněno autory citátu.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Tamtéž.

Na obecné poučení o slohu a jeho základních vymežujících termínech navazují informace týkající se struktury komunikátu. Každý připravený komunikát se skládá z úvodu, stati a závěru. Pro psané i mluvené projevy se používají rozmanité jazykové prostředky. Stylově neutrální (bezpríznačkové) jsou v textu na rozdíl od stylově zabarvených (príznačkových) nenápadné. Príznačkové jazykové prostředky jsou spojeny s určitým stylem. Ve slovní rovině se jedná například o slova knižní, slangová či citově zabarvená. „Jestliže v jednom sdělení záměrně zkombinujeme prostředky různých stylových vrstev, vzniká **stylový kontrast** (...).“²⁰⁷

Úvodní výkladová část je zakončena otázkami vztahujícími se ke dvěma ukázkám, přičemž jedna náleží k funkčnímu stylu odbornému, druhá k funkčnímu stylu uměleckému. Ukázky v učebnici však slouží pouze jako etalon pro dvě otázky, dle našeho názoru nejsou zcela naplněny jejich možností (například využití pro mezipředmětové vztahy²⁰⁸ apod.).

3. 4. 2 Funkční styly

„Funkční styl je způsob cíleného výběru a uspořádání jazykových prostředků s ohledem na funkci sdělení.“²⁰⁹ Funkční styly jsou tedy vymežovány na základě jejich funkce. Dle tohoto kritéria jsou v učebnici vytyčeny tyto funkční styly: prostěsdělovací, odborný, administrativní, publicistický, umělecký a řečnický. Výčet funkčních stylů koresponduje s výčtem, jenž ve své publikaci zmiňuje Minářová²¹⁰.

Bohužel ani v případě učebnice z roku 2013 se nesečkáme s problematizujícím výkladem, který by zahrnoval otázku stylu konverzačního, jenž by žákům přiblížil haprující počet vymežovaných funkčních stylů a který by zmínil existenci druhotných stylů a substylů.

---

²⁰⁷ ADÁMKOVÁ, Petra a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2013. s. 70. ISBN 978-80-7358-228-9. Zvýrazněno autory citátu.

²⁰⁸ Problematika mezipředmětových vztahů je součástí rámcových vzdělávacích programů. V nich není explicitně určeno, jaké mají být využity v rámci daného učiva, nicméně implicitně se s nimi počítá v zapracování do školních vzdělávacích programů, které jednotlivé školy tvoří na základě své profilace. Srov. například RVP ZV 2013, Pusztaí & Vargáné & Engler 2014.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 43 s. ISBN 80-210-1436-9.

Co se týče výkladu o funkčních stylech, nacházím zásadní nedostatky. Obecné poučení o nich zahrnuje zhruba čtvrt strany, přičemž vše je kondenzováno ve vyjmenování funkčních stylů. Není zde ani zmínka o kolísavosti jejich počtu ani o jakémsi kompromisním řešení, které se dnes v učebnicích ustálilo. Teorie o funkčních stylech vychází z funkce komunikátu, nicméně působí uzavřeně, izolovaně a není využita pro návaznost dalšího výkladu, například o funkčním uměleckém stylu.

3. 4. 3 Funkční styl umělecký

K funkčnímu stylu uměleckému řadíme komunikáty, „s nimiž se setkáváme hlavně v umělecké, krásné literatuře (beletrii)“²¹¹. Autorky učebnice představují umělecký funkční styl na základě jeho základní funkce, to jest funkce estetické, která má v recipientovi probouzet smysl pro krásu a fantazii.

Autor uměleckého vyjádření může ve své tvorbě využít jakoukoliv formu vyjádření, není svazován (přísnými) konvencemi.

Zvláštností uměleckého textu je komunikační situace, v níž kooperuje autor uměleckého textu a recipient, jenž dílo vnímá po určité době od jeho vzniku a záleží na jeho individuálních vlastnostech a sociálním zázemí, jak jej interpretuje²¹². „Komunikace ovšem probíhá i uvnitř textu – účastní se jí např. **vypravěč, lyrický subjekt** (...) či **postavy díla**.“²¹³

V této středoškolské učebnici je tematizován termín autorský styl²¹⁴. Jedná se o styl, na němž „se podílí subjektivní slohotvorné činitele – autorovy osobnostní vlastnosti (např. povaha) a vyjadřovací schopnosti“²¹⁵.

---

²¹¹ ADÁMKOVÁ, Petra a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2013. s. 88. ISBN 978-80-7358-228-9. Zvýrazněno autory citátu.

²¹² Srov. Iser 2009.

²¹³ Tamtéž, s. 88. Zvýrazněno autory citace.

²¹⁴ Ve výkladu jsou uvedeny konkrétní jména autorů beletrie (Březina, Hrabal, Vančura), jejichž autorský rukopis je snadno rozpoznatelný.

²¹⁵ Tamtéž.

3. 4. 3. 1 Žánrová diference uměleckého vyjadřování

V učebnici je konstatováno, že „umělecké texty mohou mít trojí výrazovou formu“²¹⁶, může se jednat o poezii, prózu nebo drama.

Členění poezie je závislé na stavbě veršů a na jiných strukturách, které pomáhají čtenáři odkrývat významové vztahy. V epickém textu (próze) rozlišujeme „pásmo řeči vypravěče a pásmo řeči postav“²¹⁷. Drama je vystihováno na základě existence dialogů.²¹⁸

3. 4. 3. 2 Jazykové prostředky

Jazykové prostředky, jež jsou využívány v uměleckém vyjadřování, postihují celou jazykovou škálu národního jazyka, přičemž jádro vyjadřování tvoří jazyk spisovný. Autoři mohou využívat také prostředky knižní²¹⁹, hovorové či nespisovné. Jako prostředky aktualizace sdělení se využívají neologismy, poetismy, přirovnání nebo tropy (metafora, personifikace). Poezie využívá převrácený pořádek slov.²²⁰

Kapitola věnující se funkčnímu uměleckému stylu je zakončena otázkami, které jsou opět formulovány na základě dvou beletristických ukázek. Ukázky jsou využity pouze pro dané otázky, nejsou naplněny jejich dispozice.

V učebnici není ani zmínka o pochybnostech, jež provázely (ne)zařazení uměleckého stylu do struktur funkčních stylů. Domnívám se, že nesdělovat žákům informace bez určité míry problematiky, je chyba. Právě v případě diskuzí ohledně počátků funkčního uměleckého stylu by mohla být metoda problematičtějšího výkladu realizována.

Zároveň zastávám názor, že umělecké dílo může sloužit jako podklad pro díla jiná, nově vzniklá. *Komunikace pro střední školy* neobsahuje poznámky o možném vzájemném ovlivňování uměleckých děl, ve výkladu není zahrnut pojem intertextualita a přítomny nejsou ani zmínky o počátcích fungování uměleckého stylu jako svébytného fenoménu.

---

²¹⁶ ADÁMKOVÁ, Petra a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2013. s. 89. ISBN 978-80-7358-228-9. Zvýrazněno autory citátu.

²¹⁷ Tamtéž. Zvýrazněno autory citátu.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Autoři učebnice píší, že knižní výrazy jsou používány v případě „chce-li autor vyjádřit vznešenost myšlenek či citů“ (s. 89)

²²⁰ Tamtéž.

Na druhou stranu oceňuji, že se autoři nevyhnuli zařazení problematiky norem uměleckého stylu a taktéž jsou velmi podrobně popsány jazykové i syntaktické prostředky tohoto funkčního stylu.

3. 4. 4 Komunikace v českém jazyce pro střední školy (2013) vs. teorie slohového vyučování

Jak už sám název učebnice napovídá, potřeba komunikace ve slohovém vyučování je v této učebnici plně rozvíjena, a to na úkor sdělování hlubších a komplexnějších poznatků. Komunikační faktor je demonstrován přímo ve výkladu a je doplněn praktickými ukázkami z různých komunikačních situací.

Autoři učebnice jasně vymezují objektivní a subjektivní slohotvorné činitele, a to opět v praktických komunikačních situacích.

V korespondenci s výše vyřčeným musím konstatovat, že učebnice Adámkové a kolektivu nepatří k učebnicím náročným co do sumy předávaných informací. Tento nedostatek je vyvažován striktním propojováním teoretického výkladu s praktickým využitím v komunikačních situacích.

Komunikační zřetel je tedy naplňován v nejvyšší míře, a to v souladu se zásadou přiměřenosti, která respektuje kognitivní vývoj žáků střední školy. Zásada trvalosti a uvědomělosti osvojování poznatků je dle mého názoru pro žáky splnitelná, a to z důvodu praktických ukázek i konkrétních situací z běžného života. Názornost předávání poznatků jde ruku v ruce se zásadou uvědomělosti, která je realizována díky praktickým příkladům.

3. 4. 5 Didakticko-lingvistická úroveň – shrnutí

K analýze této středoškolské učebnice bylo přistupováno s přesvědčením, že vykládané učivo bude kompatibilní s aktuálními vědeckými poznatky dané lingvistické oblasti a že bude didakticky transformováno do výkladu pro žáky střední školy. Tato hypotéza byla naplněna. Učivo je v souladu s lingvistickými poznatky, ačkoli není vyloženo nejkompaktněji.

Výklad naplňuje teorii slohového vyučování Evy Minářové ve většině bodů. Uplatňuje se zásada aktivity, názornosti i přiměřenosti a ve vysoké míře je přítomen komunikační zřetel slohové výchovy.

V učebnici nejsou uplatňovány mezipředmětové vztahy *sensu stricto*, ale s odkazy na obdobné učivo se setkáme. Po žácích není vyžadována přílišná aktivnost, rozšiřující učivo je v textu neproblematicky vysvětleno.

Jak již bylo zmíněno, učebnice podává základní slohový výklad pro střední školy. Domnívám se však, že by bylo vhodné jej doplnit o učivo hlubší či komplikovanější, a to například formou tzv. rozšiřujícího učiva či učiva pro zájemce. Tímto krokem by mohla být odstraněna absence hlubší systematizace funkčních stylů, Adámková s kolektivem se opominuli zmínit o sekundárních funkčních stylech a substylech, nesetkáme se ani s vývojem názorů na počet stylů v jejich systému, ačkoliv samotné základní vymezení funkčních stylů je dosti komplexní.

Umělecký funkční styl je prezentován ve zjednodušené formě. Charakterizován je především přítomností estetické funkce a jeho výskytem v beletristických textech. Na druhou stranu oceňuji, že autoři do výkladu zahrnuli pojem autorský styl a vhodně jej propojili s literární výchovou.

Problematika žánrové diferenciací funkčního uměleckého stylu je nedostatečná, učebnice se směřuje pouze s výčtem tří základních žánrů uměleckého stylu s tím, že každý z nich popisuje dle převládající formy sdělení. Poezie je tak vystihována na základě své vnější formy, to jest verši a rýmy, próza svou vnitřní formou, pásmem vypravěče a pásmem postav a drama na základě existence dialogů. Zastávám názor, že takto zjednodušené a neuspokojivé informace nekorespondují s požadavky, které jsou kladeny v hodinách českého jazyka na žáky středních škol.

Učebnice jako celek působí velmi dobře. Splňuje požadavky nejnovějších poznatků obecné i školní pedagogiky a kloubí je povedenou didaktickou transformací s vědeckými poznatky. Ukázky, které jsou využívány jako základ cvičení, jsou zvoleny vhodně, nicméně není naplněn jejich potenciál co do jejich využití, a to zejména v integraci jiných předmětů a v prohlubování znalostí. Na vysoké úrovni je grafické zpracování učebnice, jež pomáhá v orientaci žáků ve výkladu a napomáhá snadnějšímu osvojení poznatků a jejich systematizaci v komplexní celek.

Na stejné úrovni jako didaktické zpracování učebnice je lingvistický výklad. Středoškolská učebnice je sestavena na základě současného lingvistického bádání opírajícího se o poznatky renomovaných českých lingvistů z okruhu Pražského lingvistického kroužku, jejichž názory²²¹ do jisté míry transformuje a kloubí s jazykovědnými poznatky jednadvacátého století.

---

²²¹ Prezentované například výčty funkčních stylů, postavením funkčního uměleckého stylu a podobně.

Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo představit způsob prezentace funkčního uměleckého stylu ve vybraných středoškolských učebnicích a komparovat výklad o zvoleném funkčním stylu v učebnicích s teorií stylistiky v českém lingvistickém prostředí, a to s důrazem na didaktickou transformaci učiva ve školních příručkách. Druhá linie komparace byla implicitně vedena mezi jednotlivými učebnicemi, vymezením jejich pozitiv i negativ. Předpokladem práce bylo, že čím dříve bude učebnice vydána, tím bude menší korespondence výkladu (nejen) o funkčním uměleckém stylu se soudobými²²² lingvistickými poznatky.

Kritérium výběru učebnic bylo stanoveno dvojí. Prvním byla nutnost existence doložky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v učebnicích, která zaručila možné použití dané středoškolské učebnice ve školách, druhým kritériem byl rok vydání.

Práce je diferencována do dvou částí, přičemž první, teoretická část je základem pro část druhou, praktickou.

Vlastní analýzy byly vedeny dle rozvržení učiva v jednotlivých školních příručkách. Zmíněny byly veškeré okolnosti obsažené v daných učebnicích týkající se tématu diplomové práce a problematiky s tímto související. Rozbory podrobně dokreslují výklad ve středoškolských příručkách, a to zejména mírou podrobných citací z nich, což slouží ke konkrétnější představě o struktuře a rozsahu komentáře týkajícího se funkčního uměleckého stylu a se snahou odhalit podstatu výkladových pasáží.

Výklad o funkčním uměleckém stylu v učebnicích byl co do rozsahu velmi variabilní, od několika stran po desítky stran. V návaznosti na variabilitu rozsahu stojí i samotný způsob prezentace funkčního uměleckého stylu. Autoři učebnic přistupovali k výkladu dvojím způsobem. První cestou byly poznámky vedené přes samotné funkční styly, které byly vykládány jako samostatně stojící jednotky s vymezením jejich základních znaků. Druhou cestou byl výklad vedený skrze slohový útvar, vypravování. Tato cesta byla volena především z toho důvodu, že je žákům bližší, poněvadž s vypravováním jako takovým se seznamují již od počátku základní školy, dokonce i ve vzdělávání předškolním.

---

²²² To znamená, že například učebnice vydaná v sedmdesátých letech bude korespondovat s lingvistickými poznatky ze sedmdesátých let.

Obsah výkladu o funkčním uměleckém stylu také vykazoval míru variabilnosti. Jak už bylo proklamováno, někteří autoři se vydali cestou slohových útvarů, jiné učebnice stavěly výklad se zaměřením na pouhý předmět funkční umělecký styl, některé učebnice poznámky sestavily širším způsobem, obsahem bylo rozvrstvení jazykových prostředků uměleckého vyjadřování či postavení funkčního uměleckého stylu mezi ostatními funkčními styly.

Před samotnými analýzami jsem se domníval, že součástí každého výkladu o funkčním uměleckém stylu bude jeho žánrová diferenciaci. V některých analyzovaných středoškolských učebnicích tento problém reflektován nebyl, ačkoli si myslím, že právě žánrová diferenciaci by měla být součástí výkladu o funkčním uměleckém stylu, a to nejen pro svůj přesah do literární vědy, ale taktéž z důvodu předpokládané blízkosti tohoto učiva samotným žákům.

V analýzách jsem se věnoval taktéž ukázkám / cvičením obsaženým za výkladovými pasážemi. Ukázky v drtivé většině případů nenaplnily svůj potenciál. Sice jsem se (v některých případech) setkal s jejich výborným užitím, které vedlo k rozvoji a aktivitě žáků ve výuce, ale také jsem byl svědkem jejich užití *pro forma*, fragmenty působily izolovaně a sloužily k pouhé demonstraci daného výkladu.

Hlavním rozdílem mezi učebnicemi *polistopadovými* a jednou zástupkyní z doby *předrevoluční* je překvapivě pouze grafické zpracování učebnic a samozřejmě (ne)implementace komunistických myšlenek, zejména do ukázek. Srovnám-li okruh slohového výkladu, který byl jádrem diplomové práce, korespondence s lingvistickými poznatky a komentáři je do značné míry kompatibilní. To znamená, že se příliš neliší náročnost učebnice vzhledem k oboru vzdělání v obou okruzích učebnic.

Největší diskrepance ve výkladu jsem shledal u funkčních stylů. Autoři učebnic se až na výjimku nezmiňovali o jejich neuzavřeném počtu ani o jejich vymezení, ve většině učebnic absentovalo poučení o substylech funkčních stylů. Samotný výčet funkčních stylů je zhruba konstantní, koresponduje se soudobými poznatky. Dnes se ve středoškolských učebnicích nalézají učivo o funkčních stylech, jež je vystavěno na poznacích Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky, které se místy mísí s diferenciací Evy Minářové²²³, některé

---

²²³ Zejména díky zmínce o řečnickém funkčním stylu.

středoškolské učebnice také okrajově operují s funkčně stylovým rozvrstvením Františka Trávníčka.

. Předpoklad korespondence výkladu o funkčním uměleckém stylu se soudobými lingvistickými poznatky byl naplněn částečně, poněvadž středoškolská učebnice z roku 1972 z větší části koresponduje se soudobými jazykovědnými poznatky. Způsob jejich předávání ponechávám stranou.

Součástí diplomové práce jsou také poznámky týkající se problematiky didaktické transformace vědeckých poznatků do učebnicového výkladu. Musím konstatovat, že rozsah výkladu ve většině případů odpovídá typu vzdělávání, kterému je učebnice buď implicitně, nebo explicitně predikována. Proces didaktické transformace zároveň nemystifikuje žáky, poznatky jsou plně v souladu se sledovanou stylistickou teorií.

Anotace

Příjmení a jméno autora	Bc. Mašát Milan
Název katedry a fakulty	Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
Název diplomové práce	Prezentace funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích českého jazyka
Jméno vedoucí ho diplomové práce	Doc. PhDr. Božena Bednaříková, Dr.
Počet znaků	128 417 (72 stran)
Počet příloh	0
Počet titulů použité literatury	33
Klíčová slova	Stylistika, slohové vyučování, funkční styl, funkční umělecký styl, analýza, didaktická transformace
Anotace diplomové práce	Hlavním cílem diplomové práce je představit zobrazení funkčního uměleckého stylu ve středoškolských učebnicích. Práce zároveň komparuje výklad v učebnicích s teorií stylistiky v českém lingvistickém prostředí a také učebnice mezi sebou s důrazem na didaktickou transformaci učiva ve středoškolských příručkách. Práce je diferencována ve dvě části. První část tvoří teoretický podklad pro část druhou, analytickou. Učební příručky byly vybrány náhodně se zřetelem ke dvěma kritériím. Učebnice musí obsahovat doložku MŠMT a také musí být vydána po roce 1990. Výjimku tvoří jedna učebnice vydaná před rokem 1989, která slouží ke srovnání struktury učebnice, slohového výkladu, ukázek a její grafické stránky s učebnicemi polistopadovými.

Summary

The primary objective of this master's thesis is to introduce and analyse the representation of the artistic functional style in secondary-school textbooks, comparison of individual textbooks with the stylistics theory of Czech linguistics with emphasis on didactic transformation of curriculum in handbooks, taking into account explicit or implicit designation for various educational fields. The selected textbooks are also compared to each other and their positive and negative aspects are presented. This paper is therefore of didactic-linguistic character.

The paper is divided into two parts. The first, theoretical part serves as a basis for the second, practical part of this work. The first part deals with stylistics terms in the context of the theory of functional styles with emphasis on the artistic functional style. The second part consists of textbook analysis.

The presupposition for the analysis was a proposition that didactic reconstruction assumes transformation of curriculum for the level of students while preserving scientific findings. This proposition was met by all the analyzed textbooks.

Selection of textbooks was determined by two criteria. The first criterion was a year of publishing after the year 1990; the second criterion was that the analyzed handbooks must contain the clause of the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic. The presupposition for the analytical part was that the newer the date of publishing, the more will the textbook's explanation correspond with scientific opinions and it will be more inspirational and relationship to other school subjects will be developed.

The textbooks are analyzed according to their dates of publishing. Among the textbooks, there is also one published prior 1989, which serves as an example of the differences in the structure of the textbook's explanation and its graphic compilation. Explanation of the artistic functional style is extremely variable both in scale and in the presentation itself. Some authors chose to explain the artistic functional style through stylistic structure of narration, others compiled the notes in a more general manner and covered stratification of artistic language expressions or position of the artistic functional style among other functional styles.

The largest differences that I noticed were with the explanation of functional styles. The textbooks do not mention the fact that the number of functional styles is not conclusive and most textbooks do not contain commentary on the existence of substyles either. The listing of the functional styles itself is generally constant and it is based on the differentiation by Havránek and Jedlička. Some textbooks also take into consideration the rhetorical style and some handbooks add the differentiation by František Trávníček.

Seznam použité literatury

Učebnice a metodické příručky

ADÁMKOVÁ, Petra a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2013. 184 s. ISBN 978-80-7358-228-9.

ČECH, Eduard. *Metodická příručka ku učebnici Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1965. 47 s. ISBN neuvedeno.

ČECH, Eduard, STICH, Alexandr, TEJNOR, Antonín. *Český jazyk pro odborná učiliště a učňovské školy*. 1. vydání. Praha: SPN, 1972. 227 s. ISBN neuvedeno.

HLAVSA, Zdeněk a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol*. 3. vydání. Praha: SPN, 1998. 280 s. ISBN 80-85937-86-7.

HOFFMANNOVÁ, Jana, JEŽKOVÁ, Jaroslava, VANĀKOVÁ, Jana. *Komunikace a sloh. Český jazyk pro střední školy*. 1. vydání. Plzeň: Fraus, 2009. 152 s. ISBN 978-80-7238-780-9.

Odborná literatura

BÍNA, Daniel, NIKLESOVÁ, Eva. *Hledání nových cest v didaktice slohu a literární výchovy*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2007. 117 s. ISBN 978-80-7394-059-1.

Cizí jazyky ve škole = Fremde Sprachen = Foreign Language = Langues étrangères = Inostrannyje jazyki v škole: Časopis pro teorii a praxi vyučování cizím jazykům (kromě ruštiny), zejména angličtině, němčině, francouzštině, španělštině a latině. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957-1990. ISSN 0009-8205.

ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. 1. vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 342 s. ISBN 80-86642-00-3.

DANEŠ, František. Kniha o výstavbě jazykových projevů. *Slovo a slovesnost*, 35, č. 1, s. 33 - 39. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2216>>.

DOLEŽALOVÁ, Jana. *Vzdělávání, výuka, cíle, obsah výuky: (interaktivní text z obecné didaktiky)*. 3. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. 71 s. ISBN 978-80-7435-003-0.

DUMINY, Pieter Andries, SÖHNGE, Waldemar Ferreau. *Didactics: Theory and practice*. 3. vydání. Maskew Miller Longman, 1994. 258 s. ISBN 9780636018730.

HAUSENBLAS, Karel. Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka (K diskusi o obecné a hovorové češtině). *Slovo a slovesnost*, 23, č. 3, s. 189 - 201. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1173>>.

HAVRÁNEK, Bohuslav. K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In *Studie o spisovném jazyce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 60 - 68.

HUBÁČEK, Josef. *Nástin české stylistiky*. 1. vydání. Praha: SPN, n. p., 1982. 114 s. ISBN neuvedeno.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Úvod do stylistiky českého jazyka*. 1. vydání. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. 123 s. ISBN neuvedeno.

ISER, Wolfgang. *Jak se dělá teorie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009. 245 s. ISBN 978-80-246-1672-8.

JEDLIČKA, Alois. K systému a systematice funkčních stylů. In *Jazykovedné štúdie*, 15, 1980. s. 107 - 113.

JELÍNEK, Milan. Stylistika. In GREPL, M. a kol. *Průruční mluvnice češtiny*. 2. vydání. Praha: NLN, s. r. o., 2012. 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

JERÁBEK, Jaroslav a kol. Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů. In *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2013. 146 s. [online]. [cit. 6. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto. *Školní didaktika*. 2. vydání. Praha: Portál, 2009. 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4.

KNECHT, Petr. Didaktická transformace aneb od „didaktického zjednodušení“ k „didaktické rekonstrukci“. *Orbis scholae*, 2007, 2, č. 1, s. 67 -81. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://www.ped.muni.cz/weduresearch/publikace/0011.pdf>>.

MACHÁČKOVÁ, Eva. O názorech na dichotomii langue a parole (2. část) (K vývoji pojetí některých základních lingvistických pojmů a termínů). *Slovo a slovesnost*, 50, č. 1, s. 56 – 65. [online]. [cit. 4. 2. 2016]. Dostupné z: <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3272>>.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Slohové vyučování*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 84 s. ISBN 978-80-210-4973-4.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 82 s. ISBN 80-210-1436-9.

MUKAŘOVKÝ, Jan. Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In *Studie 1*. 1. vydání. 556 s. Brno: Host, 2000. ISBN 80-86055-91-4.

OBST, Otto. *Didaktika sekundárního vzdělávání*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 195 s. ISBN 80-244-1360-4.

PUSZTAI, Gabriella, VARGÁNÉ ENGLER, Ágnes. *Comparative research on teacher education*. 1. vydání. Ružomberok: Verbum, 2014. 173 s. ISBN 978-80-561-0122-3.

SANDANUSOVÁ, Anna, ILLÁŠOVÁ, Ludmila. *New trends in the didactic training of teachers*. 1. vydání. Brno: Tribun EU, 2009. 116 s. ISBN 978-80-7399-887-5.

TRÁVNÍČEK, František. *O jazykovém slohu*. 1. vydání. Praha: SPN, 1953. 694 s. ISBN neuvedeno.

VACHEK, Josef, DUŠKOVÁ, Libuše. *Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linguistic School*. 1. vydání. Praha: Academia, 1983. 321 s. ISBN 9789027215147.

VANĚČEK, David. *Didaktika obecná a oborová*. 1. vydání. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2012. 134 s. ISBN 978-80-01-05151-1.

VODIČKA, Felix. *Struktura vývoje*. 2. vydání. Praha: Dauphin, 1998. 611 s. ISBN 80 86019-63-2.